

Karelia-ammattikorkeakoulu
Restonomi (AMK)

Pohjois-Karjalan luonnon pyhät paikat

Opas kohteisiin

Maija Bäckman

Opinnäytetyö, marraskuu 2023

www.karelia.fi

OPINNÄYTETYÖ
marraskuu 2023
Matkailu- ja palveluliiketoiminta

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600 (vaihde)

Tekijä
Maija Bäckman

Nimeke
Pohjois-Karjalan luonnon pyhät paikat

Toimeksiantaja
VisitKarelia Oy

Tiivistelmä

Tämä opinnäytetyö kertoo Suomen muinaisista luonnon pyhistä paikoista ja niiden merkityksestä ihmisten arjessa. Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä erityisesti Pohjois-Karjalan luonnon pyhien paikkojen tunnettuutta ja tuoda esille jäljellä olevien kohteiden kultuurihistoriallinen arvo. Opinnäytetyön tuloksena syntyneen kohdeoppaan tarkoituksena on lisätä pyhien paikkojen vetovoimaa ja tuoda esiin niiden tarjoamia mahdollisuuksia alueen matkailumarkkinoinnissa.

Opinnäytetyön tietoperustassa kerrotaan, millaisia luonnon pyhät paikat Suomessa ovat olleet ja mitä menneitä tapoja ja uskomuksia niihin on liittynyt. Työn loppupuolella esitellään Pohjois-Karjalasta löytyviä pyhiä kohteita tarinoineen ja perustellaan oppaaseen päätyneiden kohteiden valintoja.

Toiminnallisen opinnäytetyön tuloksena syntyi kohdeopas Pohjois-Karjalan pyhiin paikkoihin. Oppaaseen valittiin kahdeksan helposti saavutettavissa olevaa kohdetta eri puolilta maakuntaa. Oppaan kokoamiseen kuului useissa kohteissa käynti, valokuvien ottaminen, tekstien kirjoitus ja oppaan tyylin suunnittelu. Oppaasta löytyvä kartta näyttää, missä päin ja millä laajuudella kohteet sijaitsevat. Jokaiseen kohteeseen on myös lisätty kaksi lähellä sijaitsevaa ja paikan tunnelmaan sopivaa vierailuvinkkiä.

Kieli
suomi

Sivuja 45
Liitteet 1
Liitesivumäärä 15

Asiasanat
pyhät paikat, Pohjois-Karjala, oppaat

THESIS
November 2023
Degree Programme in Tourism and Hospitality
Management

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
+ 358 13 260 600 (switchboard)

Author
Maija Bäckman

Title
The Sacred Nature Sites of North Karelia

Commissioned by
VisitKarelia Oy

Abstract

This thesis presents ancient sacred sites in Finnish nature and discusses their meaning in the past everyday life. The aim of the thesis is to increase knowledge of the still existing sacred sites and bring out their cultural value. A guide that was created for this thesis aims at enhancing the attraction of sacred sites in North Karelia and bring out their possibilities in tourism marketing of the region.

The theoretical part of the thesis goes briefly through the typical types of sacred sites in Finland and some old customs and beliefs regarding them. The thesis also introduces some sacred sites and their stories in North Karelia. The reasons behind the selection on certain sites for the guide is also explained.

As a result of this thesis, a guide to the sacred sites of North Karelia was created. Eight easily accessible destinations from the region were chosen. The preparing of the guide included visiting several sites, writing about their history, taking photographs, and designing the layout. A map in the beginning of the guide shows the locations of the destinations in the region. Suggestions for visiting two other local places at the same time were added to the guide after every destination story.

Language
Finnish

Pages 45
Appendices 1
Pages of Appendices 15

Keywords
sacred sites, North Karelia, guides

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet	6
2.1	Opinnäytetyön tausta	6
2.2	Tarve työlle	6
2.3	Toimeksiantaja	7
2.4	Kulttuurihistoriallinen ja suojelullinen näkökulma	7
3	Mitä luonnon pyhät paikat eli hiidet ovat	8
3.1	Pyhän paikan määrittely	8
3.2	Hiisi	9
3.3	Maaailman pyhät paikat	9
3.4	Pyhät paikat Suomessa	10
3.5	Pyhät paikat Pohjois-Karjalassa	11
3.6	Tietäjät ja shamaanit toimivat pyhissä paikoissa	12
3.7	Luonnon pyhät paikat	13
3.7.1	Kivet	13
3.7.2	Kalliotaide	15
3.7.3	Puut	16
3.7.4	Rotkot	18
3.7.5	Luonnonlähteet	19
4	Opinnäytetyön toteutus	20
4.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	20
4.2	Menetelmät ja työvaiheet	20
4.3	Oppaan kokoaminen	22
5	Pyhien paikkojen kartoittaminen	22
5.1	Kohteiden valinta	22
5.2	Heinävesi	24
5.2.1	Muinaiskohteita	24
5.2.2	Pieni-Vihtarin kalmosaari	24
5.2.3	Pilpansalo	25
5.3	Ilomantsi	26
5.3.1	Hattuvaara	26
5.3.2	Havukkakallion muinaislinna	26
5.4	Kuhasalo, Joensuu	27
5.5	Porttilouhi, Juuka	29
5.6	Kitee/Kesälahti	30
5.6.1	Lönnotin petäjä	30
5.6.2	Pirunpöytä	31
5.7	Kirkonkylän kuusi ja Verkkovaaran kallio, Kontiolahti	32
5.8	Liekka/Koli	33
5.8.1	Kolin huiput	33
5.8.2	Pirunkirkko	35
5.9	Liperi	35
5.9.1	Puromäen uhrimänty	35
5.9.2	Liperinsalon karsikkosaari	36
5.10	Pyssyvaaran Hiidenportti, Nurmee	37
5.11	Taikkakivi, Outokumpu	37
5.12	Katin Kalajumala, Polvijärvi	38

5.13	Pörtsämön erämaakalmisto, Tuupovaara	39
6	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys.....	41
7	Pohdinta.....	42
	Lähteet.....	45

Liitteet

Liite 1 Pohjois-Karjalan luonnon pyhät paikat – opas kohteisiin

1 Johdanto

Ihminen on aina tuntenut ja kokenut erikoisia asioita itseään ympäröivässä luonnossa. Luonto väreineen, muotoineen ja äänineen herättelee aisteja ja mielikuvitusta. Jotkut paikat vetoavat meihin toisia voimakkaammin, ja kokemus erityisesti luontopaikasta voi olla hyvin henkilökohtainen, jopa salainen. Jotkut paikat taas ovat tunnettuja kollektiivisista kokemuksista, vanhoista rituaaleista tai erikoisista tapahtumista, ja ne aiheuttavat monissa kävijöissä samankaltaisia tuntemuksia. Moniin muinaisiin pyhinä pidettyihin paikkoihin liittyy myyttejä ja tarinoita, jotka kertovat, onko paikassa koettua rauhaa, pelkoa tai erityistä voimaa. Pyhiä paikkoja on valittu ympäristöä havainnoimalla ja rakennettu tarvittaessa myös itse.

Tämä opinnäytetyö käsittelee, millaisia muinaiset pyhät paikat erityisesti Suomessa ovat olleet ja mitä tarkoitusta ne ovat ihmisten elämässä palvelleet. Työssä pohditaan myös, mitä luonnon pyhät paikat voivat antaa nykyihmiselle ja miksi niiden tunteminen ja suojeleminen on tärkeää.

Opinnäytetyö oli henkilökohtainen tutkimusmatkani luonnon pyhien paikkojen pariin, jossa sekä tutustuin aiheesta koottuun kirjoitettuun tietoon että kävin itse tutustumassa moniin työssä käsittelemiini paikkoihin. Opinnäytetyön loppupuolella esitellään melko laajasti Pohjois-Karjalan luonnosta löytyviä pyhiä paikkoja, joista osa päätyi myös koostamaani oppaaseen.

Toiminnallisen opinnäytetyön tuloksena syntynyt opas johdattaa tutustumaan Pohjois-Karjalasta löydettyihin pyhinä pidettyihin paikkoihin. Visit Karelialle koottuun oppaaseen valikoitui kahdeksan helposti lähestyttävää ja tarinallista kohdetta tai kohdekokonaisuutta eri puolilta maakuntaa. Opasta on mahdollista käyttää joko kokonaisuutena tai hyödyntäen tietyn alueen tai kohteen tietoja erikseen. Oppaan voi lukea opinnäytetyön lopusta (liite 1).

2 Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet

2.1 Opinnäytetyön tausta

Lähtökohtana opinnäytetyölle oli oma kiinnostukseni aihetta kohtaan. Retkeilen usein ympäri Pohjois-Karjalaa, joten lähdin ensisijaisesti hakemaan aihetta, josta voisin kerätä tietoa laajalta alueelta ja koota jonkinlaisen oppaan. Luonnon pyhät paikat nousivat erityisen kiinnostavaksi aiheeksi, johon halusin perehtyä syvemmin. Työtä aloittaessani tiesin joidenkin pyhien paikkojen olemassaolosta Pohjois-Karjalassa, mutta olin itse vierailut niistä vain Kolilla.

Pyhiin paikkoihin liittyy enemmän kokemuksellisuus ja perimätieto kuin mitattavissa olevat kriteerit. Menneiden aikojen kokemuksista lukemisen lisäksi halusin tutustua myös itse mahdollisimman moniin kohteisiin. Samalla oli mahdollista arvioida kohteiden saavutettavuutta ja sopivuutta vierailuun, sekä ottaa valokuvia. Kohteisiin tutustuminen ja oppaan kirjoittaminen olivat hyvää jatkumoa aikaisemmille kirjoitustöilleni, viimeisimpänä syventävä harjoittelu Olé-lehden toimituksessa, Espanjassa.

2.2 Tarve työlle

Kiertäessäni Pohjois-Karjalaa sain jatkuvasti ihmisiltä samaa kommenttia työni aiheesta: tälle on tarvetta! Useat henkilöt ja tahot Pohjois-Karjalassa tekevät eri tavoin työtä aiheen parissa. Aiheesta ei ole kuitenkaan tehty aikaisemmin opinnäytetyötä, joten tilaa luoda jotain uutta oli hyvin. Opinnäytetyön suunnitelmaan ei kuulunut salaisten tai uusien kohteiden etsiminen, vaan ennemminkin jo löydettyjen ja tunnettujen kohteiden koostaminen yhteen.

Pyhät paikat tuntuvat olevan edelleen monille tärkeitä, ja niiden tarinoita kerrotaan mielellään eteenpäin. Karjalaisuutta ja kalevalaisuutta vahvasti matkailumarkkinoinnissa korostavassa Pohjois-Karjalassa olisi kuitenkin mahdollista hyödyntää pyhien paikkojen voimaa enemmänkin.

2.3 Toimeksiantaja

Opinnäytetyöni toimeksiantajana toimii Pohjois-Karjalan matkailun destinaatio-organisaationa (DMO) toimiva Visit Karelia Oy. Yhtiön tarkoituksena on kehittää ja markkinoida Pohjois-Karjalaa matkailukohteena sekä lisätä kasvua ja kauppaa alueen yrityksille. (VisitKarelia 2023.)

Visit Kareliassa pyhät paikat nähtiin myös tarpeellisena ja monia kohderyhmiä mahdollisesti kiinnostavana aiheena. Toimeksiantajan mukaan potentiaalisena kohderyhmänä oppaalle ovat myös ulkomaiset matkailijat. Visit Karelian viestintä- ja markkinointipäällikkö Minna Rautiainen-Cimrin oli alusta lähtien mukana seuraamassa ja tukemassa oppaan kehittymistä ja valmistamista.

2.4 Kulttuurihistoriallinen ja suojelullinen näkökulma

Pyhiä paikkoja tutkiessa ei valitettavasti voi olla törmäämättä myös tuhoon, joka monia vanhoja arvokkaita luontopaikkoja on kohdannut. Ensin kristinuskon tulon myötä pyhiä paikkoja alettiin pitää negatiivisina ja hävittämään. Nykyään tuhoa tekee avohakkuut ja luonnon riistäminen talouskäyttöön. Monet ovat unohtaneet tai jopa täysin tietämättömiä pyhistä paikoistamme, joilla pitäisi mielestäni olla suuri kulttuurihistoriallinen merkitys. Pohjoiskarjalainen yrittäjä Helena Karhu kirjoittaa aiheesta Karhun talon blogissa käyttäen termiä hiisivainot. Karhun mukaan vainot ovat kestäneet jo 800 vuotta ja hän ehdottaa useita toimenpiteitä niiden lopettamiseksi. Keskeistä Karhun mukaan on paikkojen tunnistaminen, kartoittaminen ja suojelu. (Karhuntalo 2023.)

Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä ihmisten tietoisuutta ja kiinnostusta pyhiä paikkoja kohtaan. Toivon, että opas johdattaa tutkimaan aihetta ja tutustumaan pyhiin paikkoihin myös muualla Suomessa. Uskon, että aiheeseen syvemmin perehtyminen saa helposti haluamaan myös suojella jäljellä olevia pyhiä paikkoja.

3 Mitä luonnon pyhät paikat eli hiidet ovat

3.1 Pyhän paikan määrittely

Pyhiin paikkoihin tutustuessa on mielestäni tärkeää tietää, mitä pyhällä oikeastaan tarkoitetaan. Sanan pyhä merkitys on käynyt aikojen saatossa läpi muutoksia, ja on edelleen jokseenkin moniulotteinen. Suomessa on valtavasti paikkoja, joiden nimessä esiintyy sana pyhä. Meillä on pyhiä järviä, niemiä, jokia, lahtia, vaaroja, mäkiä ja vuoria. Ne kaikki eivät kuitenkaan olleet pyhiä siinä mielessä, kuin käsite nykyään tunnetaan. Alun perin pyhällä paikalla on tarkoitettu rajaa, usein näkyvää ja erottuvaa maastonkohtaa, joka on ollut raja tutun asutun alueen ja tuntemattomamman erämaan välillä. Pyhä on käytännössä merkinnyt myös jotakin vaarallista, jonne on parasta olla menemättä. (Lounema 2013, 12.)

Rajalla on voitu tarkoittaa jotakin konkreettista alueita rajaavaa kohtaa, kuten aittaa tai jokea. Toisaalta henkimaailman rajat voivat myös olla näkymättömämpiä. Hautausmaat toimivat rajana elävien ja kuolleiden välillä. Koska vainajien ei uskottu pystyvän ylittämään vettä, syntyi hautausmaita usein saariin. Joihinkin luonnon rajapaikkoina pidettyihin palvonta- ja uhripaikkoihin sai mennä toimittamaan asioita vain tunnettujen tietäjien opastamana. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 13.)

Pyhä-sanat juuret ovat tutkimusten mukaan pronssikaudelta, mutta sen merkitys on ajansaatossa muuttunut. Kristinuskon saapuessa pyhä-sana alettiin liittää enemmän Jumalaan ja uskontoon liittyvään pyhyyden kokemukseen. Kuitenkin pyhistä paikoista puhuttaessa viitataan myös erityisinä ja henkisinä pidettyihin paikkoihin ennen kristinuskoa. Pyhä paikka eroaa jollakin tavalla tavallisesta paikasta, ja se on usein myös vaatinut erityistä käyttäytymistä. Muinaisessa kansanuskossa tuonpuoleinen oli läsnä kaikessa, ja käytössä oli paljon erilaisia rituaaleja, joilla henkimaailma pyrittiin pitämään tyytyväisenä. (Pentikäinen & Pulkkinen 2017, 8.)

Pyhä paikka on usein luonnon muovaama, huomiota herättävä kohta. Erikoiset luonnon muodostumat ovat monesti saaneet yliluonnollisia selityksiä. Lapissa

ympäristöstä poikkeavia maastonkohtia kutsuttiin seidoiksi. Jotkut pyhät paikat ovat myös ihmisen luonnon aineksista tekemiä rakennelmia. Jätinkirkot, jatulin-tarhat ja muut ihmisten rakentamat pyhät kivimuodostelmat ovat tärkeä osa Suomen luonnon kulttuuriperintöä. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 8–11; Laakso-nen 2011, 20.)

3.2 Hiisi

Pyhiä paikkoja käsitellessä vastaan tulee tuon tuostakin sana hiisi, joka onkin ehkä tärkein käsite ymmärtää. Hiidellä on alun perin tarkoitettu pyhiä paikkoja, kuten hautausmaata – kalmistoa tai pyhää lehtoa. Hiidet olivat vainajien, haltioi-den ja luonnonjumalien kohtaamispaikkoja, joissa toimitettiin erilaisia juhla- ja uhrimenoja. Hiidessä oli usein jokin erityisen pyhä kohta, esimerkiksi kivi, lähde tai puu. Hiidenväki tarkoitti henkimaailman asukkaita, joiden uskottiin asustavan tai liikkuvan alueella. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 25.)

Monet vanhat palvontapaikat muutettiin sittemmin kirkkojen paikoiksi, ja tarinat luonnollisesti elämään kuuluvista hiisistä vaihtuivat pelottaviksi. Pikkuhiljaa enti-set yhteisöjen keskeiset pyhät paikat muuttuivat yhä useampien ihmisten sil-missä vaarallisiksi pakanoiden sekä lappalaisten paheiksi. Hiisi alettiin nähdä muun muassa pahana ja ilkeänä peikkona, lopulta jopa piruna. Hiisi-sanan mer-kitys koki siis vielä pyhä-sanaa merkittävämmän muutoksen. Paikkojen nimissä, kuten hiidenmäet, -vuoret, tai -kalliot, viittaa hiisi usein louhikkoiseen ja kam-mottavaan syrjäseutuun. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 25; Lounema 2003, 113.)

3.3 Maailman pyhät paikat

Muinaisia luonnon pyhiä paikkoja tunnetaan kaikkialla maailmassa. Erikoiset paikat ja tarinat kiinnostavat sekä tutkijoita että matkailijoita. Yhteistä monenkir-javille pyhille paikoille on jonkinlainen arvoituksellisuus ja mystisyys. On myös

kiehtovaa, kuinka luontoon voimakkaammin yhteydessä olleet esi-isät ja -äidit ovat rakentaneet samankaltaisia kivimuodostelmia ja piirtäneet symboleja kalli-oon riippumatta siitä missä päin maailmaa he ovat eläneet. Säilyneet pyhät paikat ja ihmisen luomat merkit niissä antavat meille myös tietoa muinaisten ihmisten maailmankatsomuksista, tiedoista ja taidoista. (Westwood 2001, 6.)

Jotkut luonnon pyhät paikat ovat pieniä ja hiljaisia. Monet joskus merkittävänä pidetyt paikat ovat jo unohdettuja, tai niiden päälle on rakennettu uutta, aika usein kirkkoja. Jotkut pyhät paikat huokuvat voimaa ja mahtipontisuutta, ja pitävät edelleen paikkaansa maailmassa. Yksi tunnetuimmista ja vierailuimmista pyhistä paikoista on Englannin Wiltshiressa sijaitseva Stonehenge, suurista kivistä aseteltu kehä, jonka uskotaan olleen tärkeä henkinen kokouspaikka, jolla on ollut myös tähtitieteeseen liittyvä merkitys. Nykyiseen muotoonsa Stonehenge valmistui noin 3500 vuotta sitten, mutta sen juuret pyhänä seremoniapaikkana ulottuvat jopa viiden tuhannen vuoden päähän. (Stonehenge 2023; Westwood 2001, 28.)

Tunnettuihin pyhiin paikkoihin matkustetaan läheltä ja kaukaa. Monesti itse matka on ihmisille erityinen. Pohjois-Espanjan läpi kulkeva Camino de Santiago on valtavan suosittu pyhiinvaellusreitti sekä uskonnollisista että henkilökohtaisista henkisistä kokemuksista kiinnostuneiden parissa. Vähintään yhtä kiehtovia käyntikohteita ovat kuitenkin myös vähemmän tunnetut pyhät paikat, joissa ihmisiä ei ole ympärillä ruuhkaksi asti. Vaikka pyhissä paikoissa usein on samoja luonnonelementtejä, tuo ympäristö ja siinä eläneiden ihmisten historia aina oman erityisen tunnelmansa pyhään paikkaan. Pohjois-Karjalan luonnon pyhät paikat eivät siis missään tapauksessa kalpene maailman suurten pyhien kohteiden rinnalla.

3.4 Pyhät paikat Suomessa

Suomessa tunnetaan vanhoja pyhiä paikkoja kaikissa maakunnissa. Tuomo Kesäläisen ja Aimo Kejoson Suomen luonnon pyhät paikat -kirjaan (2017) on kerätty tietoa ja kuvia kohteista ympäri maata. Opinnäytetyössä on käytetty tietoa

kyseisen kirjan sekä samojen tekijöiden muiden aihepiiriin liittyvien kirjojen Pohjois-Karjalassa sijaitsevista kohteista.

Risto Louneman kirja Suomen kansan pyhät paikat (2003), kulki myös alusta lähtien mukana aiheeseen perehtyessä. Tästäkin kirjasta löytyy tietoa joistakin Pohjois-Karjalassa sijaitsevista kohteista.

Taivaannaula-järjestö ja -yhteisö on koonnut nettisivuilleen tietoa Suomen pyhistä paikoista ja ylläpitää Hiisi-hankkeen myötä syntynyttä perimätiedon tuntemien pyhien paikkojen karttapalvelua (Taivaannaula 2023). Opinnäytetyössä on hyödynnetty sekä Taivaannaulan nettisivujen tietoja että karttapalvelun kohteita.

3.5 Pyhät paikat Pohjois-Karjalassa

Pohjois-Karjalan varmasti tunnetuimmat ja vierailuimmat luonnon pyhät paikat löytyvät Koliilta, jossa vierailee vuosittain valtava määrä ihmisiä. Aikanaan vain harvojen saavutettavissa ollut paikka on nyt aivan turistivirtojen keskellä. Muut Pohjois-Karjalasta löytyvät luonnon pyhät paikat ovat luultavasti enemmän päiväretkeilijöiden kuin kauempaa saapuvien matkailijoiden suosiossa. Ympäri maakuntaa löytyy kuitenkin mielenkiintoisia vanhoja pyhiä paikkoja, joista monet ovat suhteellisen helposti saavutettavissa ja yhdistettävissä paikkakunnalla vierailuun. Jos mielenkiintoa ja seikkailutaitoja riittää myös haastavammissa kohteissa vierailuun, löytyy Pohjois-Karjalan alueelta pyhiä paikkoja runsaammin. Opinnäytetyön tuloksena syntyneeseen oppaaseen on kuitenkin valittu ensisijaisesti helposti lähestyttäviä kohteita, joiden avulla teemaan on helppo tutustua ja mahdollisesti innostua tutkimaan aihetta lisää.

Heikki Vesajoki on kirjoittanut kirjan Pohjois-Karjalan kivet ja kalliot kertovat (2021). Kirjassa on hyödynnetty Tuomo Kesäläisen ja Aimo Kejosen keräämiä tietoja Suomen rotkoista, luolista, lohkareista ja luonnon pyhistä paikoista, ja koottu Pohjois-Karjalan kohteet yhteen (Vesajoki 2021, 6.). Hyödynsin myös tätä kirjaa opinnäytetyössä edellisessä kappaleessa mainittujen kirjojen lisäksi.

3.6 Tietäjät ja shamaanit toimivat pyhissä paikoissa

Pohjois-Karjalassa asui useita tietäjinä tunnettuja henkilöitä, jotka käyttivät pyhiä paikkoja rituaaleissaan ja parannustyössään. Alueella toimi myös henkilöitä, joita on kutsuttu shamaaneiksi, noidiksi tai kansanparantajiksi. Opinnäytetyössä mainitaan tietäjiä ja heidän toimiaan joidenkin pyhien kohteiden yhteydessä.

Shamaani ja tietäjä olivat ammatteja, joissa toimittiin luonnon ja henkisten voimien kanssa. Shamanistiseen maailmankuvaan kuului kolme kerrosta: ylimpänä taivas henkineen ja jumalineen, keskellä maa ja ihmiselämä, sekä alimpana tuonela. Shamaani toimi transsitilan avulla ihmisten ja henkimaailman välisten viestien välittäjänä. Tietäjällä taas oli yliluonnollisia voimia ja suurta sisäistä tietoa ja kykyä kommunikoida luonnonhenkien kanssa. Sekä shamaanit että tietäjät pyrkivät ylläpitämään kosmista tasapainoa. ”Suomalaiset shamaanit ja tietäjät osasivat kalevalaisia runoja, joihin kuului taruja, syntyjä ja loitsuja.” (Kesäläinen & Kejonen 2017, 15.)

Tietäjät ja kansanparantajat käyttivät rotkoja tietojen hakemiseen ja parantamiseen. Rotkojen muodostamien porttien kautta he siirtyivät toiseen tietoisuudentilaan. Lieksan Kolinuuroa, Juuan Porttilouhea sekä Pirunkirnuua saivat käyttä suuret paikalliset tietäjät, kuten Ukko-Kinolainen ja Vaara-Jaska Eronen. Lieksan tietäjä Noita-Finni toimi Porovaaran rotkossa ja Nurmeksen Höljäkän tietäjä Eskelinen Pyssyvaaran Hiidenportilla. Yliluonnollisina paikkoina pidetyissä rotkoissa uskottiin asuvan erilaisia pelottavia olentoja, joita vain tietäjät ja noidat uskalsivat kohdata. 1600-luvulla elänyt Vaara-Jaska tuomittiin noituudesta, mutta tämä onnistui karkaamaan pidättäjiltään ja piileskelemään Kolilla. Ukko-Kinolainen ja Eskelinen vaikuttivat 1700-luvun alkupuolella. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 18–19, 261.)

Tietäjistä kerrottiin sankaritarinoita ja ihmetekoja. Esimerkiksi Ukko Kinolaisen kerrottiin avanneen kirkon ovet koskematta niihin ja saaneen lähteen veden kiehumään (Vesajoki 2021, 51). Toisaalta kaikki toimet eivät oikein kestäneet päivänvaloa. Höljäkän tietäjä Eskelinen sattui esimerkiksi vahingossa tappamaan asiakkaansa, jonka kuvitteli parantavansa vetämällä tämän köysien avulla maan

ali lähteensilmästä toiseen. Tämän jälkeen hän piilotti ruumiin luolaan. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 269)

3.7 Luonnon pyhät paikat

3.7.1 Kivet

Monet pyhät paikat ovat kiviä, kallioita tai kivimuodostelmia. Suomesta löytyy monenlaisia kivrakennelmia, kivikehiä ja hautaröykkiöitä. Jotkut voivat liittyä muinaiseen asumiseen, mutta monet vaikuttavat myös olevan rakennettu erilaisia rituaaleja ja uskomuksia seuraten. Esimerkiksi jätinkirkot ovat suuria kivikehiä, joiden merkitys ei ole täysin selvää. Mahdollisesti ne ovat olleet kokoontumisten ja rituaalien paikkoja. Niiden kerrotaan myös olevan rakennettu tähtiteollisesti merkityksellisiin suuntiin. (Kesäläinen 2021, 42.)

Jatulintarhat ovat mystisiä kivilabyrinttejä, joiden historiasta ei myöskään ole varmaa tietoa. Niiden arvellaan liittyvän ainakin kalastusonnen turvaamiseen. (Kesäläinen 2021, 42.) Samantyyppisiä kivilabyrinttejä tunnetaan ympäri maailmaa. Suomessa jatulintarhat sijaitsevan pääosin rannikolla ja saaristossa, ja niitä on rakennettu useina eri aikakausina. (Ranta & Huttunen 2016, 53.) Opin- näytetyön oppaassa ei ole mukana jätinkirkkoja tai jatulintarhoja.

Linnavuoret ovat suuria kukkuloita tai lohkareita, jotka usein ovat toimineet rautakaudella puolustuspaikkoina. On mahdollista, että jotkut muinaislinnat ovat myös olleet pyhiä paikkoja. Joistakin muinaislinoista on löydetty esimerkiksi uhrikuppeja. (Kesäläinen 2021, 74.) Ilomantsin Havukkakallion muinaislinna esitellään opinnäytetyössä myöhemmin.

Kuppikivi tarkoittaa lohkareta, jonka pinnalla on pyöreitä kuoppia. Jotkut niistä ovat ihmisen hakkaamia, mutta myös luonnollisesti muovautuneita kuppikiviä on olemassa. Opinnäytetyössä esitellään Kiteellä sijaitseva kuppikivi, joka päättyi myös oppaaseen. Sama kivi on toiminut myös uhrikivenä. Uhrikivi on ollut

pyhänä pidetty kivi tai kallio, jolle on annettu uhrilahjoja. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 56.)

Hahmokiven koetaan näyttävän ihmiseltä, eläimeltä tai joltain elottomalta asialta tai esineeltä (Kesäläinen & Kejonen 2019, 57). Oppaaseen valitulla Outokummun Taikakivellä oli mielestäni selkeät ihmisen kasvot. Kuva kivistä löytyy opinäytetyössä Outokumpu-kappaleesta. Taikakiven voi määritellä myös tarinakiveksi. Tarinakivellä tarkoitetaan kiviä, joiden historiasta sen käyttötavoista ja merkityksestä kertovia tarinoita. Kiven luona on voinut tapahtua jotain erityistä tai yliluonnollista. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 58.)

Lohkareportti syntyy kahden lohkareen muodostaessa porttimaisen raon. Tietäjät käyttivät lohkareportteja toiseen maailmaan siirtymiseen ja joskus myös potilaiden parantamiseen taudeista. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 58.) Juuassa sijaitseva porttilouhen lohkareportti oli paikallisten tietäjien käytössä.

Kärjäkivet aseteltiin ympyrän muotoon mäen päälle. Istuinkivillä käytiin oikeutta jo ennen kristinuskon tuloa, mutta kärjjiä on pidetty vielä 1800-luvulla. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 58.) Pohjois-Karjalassa tunnetaan hyvin Kolin kärjäkallio, jossa oikeutta on jaettu nykyihmisen silmin hurjalla tavalla. Suomen lohkaaret ja kalliokivet -kirja (2019) mainitsee myös Ilomantsin Murhinvaaran kärjäpaikan. Kolin ja Murhinvaaran kärjjiä on tiettävästi käyty 1300–1600-luvuilla. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 72.)

Ääntelevät kivet ovat mitä erilaisempia ääniä pitäviä kivipaikkoja. Lisäksi on soitettavia kiviä, joista ihminen voi saada aikaiseksi rytmejä tai säveliä. Tällainen on esimerkiksi Heinäveden Kalkatuskivi, jossa kiikkuvia lohkaareita on jyskytetty kettujen ja mäyrien luolametsästyksessä. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 78.)

Suomi on täynnä erikoisia kiviä, kuten suuria lohkaareita, jotka näyttävät siltä, että ne on siirretty jostain muualta ja aseteltu tarkoituksella erikoiseen asentoon. Pohjois-Karjalastakin löytyy kaatuvia ja kiikkuvia kiviä, sekä suuria kiviä, joiden alle on aseteltu pienempiä kiviä jaloiksi. (Vesajoki 2021, 8–11.)

Kivimuodostelmia saavat aikaan sekä luonto että ihmiset. Vielä parisataa vuotta sitten eli uskomus, jonka mukaan Suomea on asuttanut jättiläiset, jotka olivat erityisen voimakkaita. Etelä-Suomessa oli jätinkansa eli kalevanpojat ja Pohjoisessa jatulit ja metelinkansa. Jättiläisillä oli voimaa siirrellä ja asetella suuriakin kiviä. (Vesajoki 2021, 124–125.)

3.7.2 Kalliotaide

Kalliomaalaukset ovat kuin muinaisia graffiteja, joista parhaiten selviytyneet kädenjäljet ovat jääneet vielä meidänkin luettaviksi. Erityisesti Pyhät kuvat kalliossa -kirja oli tärkeä osa aiheeseen tutustumistani. Pitkällä kokemuksella ja asiantuntijuudella kirjoitettu teksti ja kohteiden kuvat auttoivat perehtymään Suomen kalliokuvien saloihin. ”Kalliotaide merkitsee käytännössä sitä, että tietoa, jota on siihen saakka talletettu muistinvaraisesti ja siirretty eteenpäin suullisesti, on ryhdytty tallentamaan kuvan avulla” (Miettinen & Willamo 2007, 48).

Kaikki Suomen tiedossa olevat kuvakalliot sijaitsevat vesien äärellä pystysuorissa kallionseinämissä. Monessa säilyneessä kohteessa pystysuorat kalliot kohtaavat kohti taivasta ja alhaalla kohtaavat veden. Tämä antaa kirjan mukaan viitteitä shamanistisesta maailmankuvasta, johon kuuluu alinen, keskimäinen ja ylinen maailma. ”Kallion heijastuminen vedenpinnasta oli kuin peili, jonka kautta näkyi yhteys yliseen, tuonpuoleiseen” (Miettinen & Willamo 2007, 18).

Kalliomaalauspaikat voi mielestäni hyvin laskea pyhiksi paikoiksi, sillä kuvien tekemisessä ei ole ollut kyse vain arkisesta piirtelystä. Kalliotaiteella on välitetty viestejä toisille ihmisille, mutta myös keskusteltu henkimaailman kanssa. Kirjan mukaan kuvakallion roolia pyhänä paikkana vahvistaa se, että niissä kuvataan pääosin eläimiä, joihin liittyy tärkeitä mytologisia uskomuksia. ”Näissä pyhissä paikoissa eläimet saattoivat näyttäytyä unissa metsästäjille ja he voivat kohdata tuonpuoleisesta saapuneita eläinten henkiä ja kommunikoida niiden kanssa” (Miettinen & Willamo 2007, 29–30, 52).

Ismo Luukkosen Rock Art Finland -sivustolta löytyy listaukset ja kartta Suomen kalliomaalauksista. Suomessa on 123 vahvistettua kalliomaalauspaikkaa ja lisäksi useita mahdollisia paikkoja. Maalaukset on tehty 7000–3500 vuotta sitten. Pohjois-Karjalassa kalliomaalauksia löytyy kartan mukaan Heinävedeltä, Ilo-mantsista ja Kiteeltä. (Luukkonen 1994–2001.) Samat kohteet kuvauksineen löytyvät myös Suomen muinaistaideseuran nettisivuilta. Yhdistys tukee Suomen kalliomaalauksen suojelua ja tutkimusta ja pyrkii lisäämään kalliotaiteen tuntemusta. (Suomen muinaistaideseura ry 2023.)

3.7.3 Puut

Metsät ja puut ovat merkittävä osa suomalaista maisemaa ja jopa identiteettiämme. Metsään mennään rentoutumaan, rauhoittumaan, liikkumaan ja keräälemään luonnonantimia. Moni kokee sielunsa lepäävän metsässä, mutta tuntematon metsä eläimineen voi myös pelottaa. Monenlaisia tunteita ovat varmasti kokeneet myös menneiden aikojen ihmiset, joille luonto oli myös täynnä henkiä. Yhteys puihin ja niiden sieluihin on ollut välitön ja kunnioittava. Pohjois-Karjalasta löytyy vielä vanhoja, pyhinä pidettyjä puita, joista osa on mukaan opinnäytetyön kohdeoppaassa.

Puut ovat aina tuoneet ihmisille suojaa, lääkkeitä ja hyödyllistä materiaalia. Metsistä löytyi erityisiä pyhiä puita, jotka olivat muita puita merkittävämpiä. Tällaisten puiden ympärillä vietettiin juhlia ja tehtiin taikoja. Kalastajilla ja metsästäjillä oli omat uhripuunsa, joilta pyydettiin saalistusonnea. Kaikilla puulajeilla oli erilaiset ominaisuudet ja merkitykset. Erityisesti oman pihapiirin puilla oli suuri vaikutus elämään. Pihapuilla nähtiin olevan jopa suora kohtalonyhteys talon asukkaiden kanssa. Se tarkoittaa sitä, että jos puulle tapahtui jotakin, sama kohtalo oli myös jollain talon asukkaalla. (Taivaannaula 2012a.) Usein talolla oli erityinen pitämyspuu, jolle annettiin uhrilahjoja saadusta sadosta. Yleisimmin pitämyspuu oli kuusi, koivu tai pihlaja. Uhraaminen saattoi liittyä myös vainajien palvontaan. (Pulkinen & Lindfors 2016, 278.) Kun pitämyspuuta hoidettiin hyvin, tarjoten sille ruokia ja juomia, puunhaltija suojeli kiitoksena taloa (Taivaannaula 2012a).

Ritva Kovalaisen ja Sanni Sepon valokuva- ja tekstiteos Puiden kansa (1997/2006), kertoo suomalaisten henkisestä suhteesta puihin muinaisten uskomusten, tapojen ja mytologian kautta. Kirjaan on kuvattu pyhiä puita ympäri Suomea, Virossa ja Vienan Karjalassa. Kahden valokuvaajan kirja on osa laajempaa Puiden -kansa tuotantoa, johon kuuluu muun muassa näyttely ja opetusaineistoa (Kovalainen & Seppo 2006, 187). Kirja kertoo pyhien lehtojen häviöksen onnistuneen nopeimmin Länsi-Suomessa. Itä-Suomessa ortodoksinen kirkko suhtautui vanhoihin pyhiin tapoihin hyväksyvämmiin. Useat ortodoksiset kalmistot jatkoivat vanhojen lehtojen suojelemista, eikä niissä saanut kaataa puita. (Kovalainen & Seppo 2006, 187, 42.) Pohjois-Karjalasta löytyy yhä vanhoja kalmistoja, joista Pörsämön erämaakalmisto on mukana opinnäytetyön oppaassa.

Metsä oli ennen ihmisille haltioiden valtakuntaa, jonne astumiseen tuli heiltä pyytää lupa. Metsässä kuului liikkua ja toimia kunnioittavalla tavalla, loukkamatta sen asukkaita. Tapion pöytä oli matala kuusi tai kataja, jonka oksat käännyivät alaspäin. Pöytä toimi metsän alttarina, jolle tuotiin uhrilahjaksi osa alueelta saadusta ravinnosta. (Kovalainen & Seppo 2006, 54, 60.)

Karsimalla oksia ja kaivertamalla puun kylkeen merkintöjä, syntyi merkittäville elämäntapahtumille omat karsikkopuut (Kovalainen & Seppo 2006, 94). Yleisimmin karsikoilla tarkoitetaan vainajille osoitettuja puita, joihin on merkitty tämän puumerkki, sekä syntymä- ja kuolinvuosi. Huoneen seinällä saattoi myös olla karsikkolauta. Karsikko voi olla yksittäinen puu tai useiden karsikkopuiden muodostama metsä. (Taivaannaula 2009.)

Taivaannaula kertoo eri puulajien merkityksestä kansanperinteessä. Kuusi oli hyvin yleinen uhripuu. Kuuselta kysyttiin myös neuvoa talon paikalle. Kuusen alla nukkuessa puun haltija kertoi, oliko paikka sopiva kodin rakentamiseen. Matalat metsäkuuset olivat Tapion pöytiä, joiden päällä syötiin päivän ensimmäinen metsästetty saalis. Kuuselle annettiin osa saaliista. Mänty oli alun perin Suomessa nimeltään petäjä. Honka-nimi viittaa satoja vuosia vanhaan mäntyyn. Petäjillä oli suuri merkitys arjessa rakentamisesta aina tervan käyttöön sairauksien hoitamisessa. Karsikkopuut olivat yleensä petäjiä. Mäntyyn on liittynyt

myös karhunpalvontamenoja, joissa kaadettujen karhujen kalloja on nostettu korkeisiin puihin, jotta ne olisivat lähempänä taivasta. Oppaaseen valitsemani Lönnrotin petäjä Kesälahdella on ollut tällainen kallohonka. Tammi on ollut Suomen lisäksi monissa kulttuureissa merkittävä pyhä puu. Monet tarinat vievät maailman alkuaikojen suuren tammen, maailmanpuun luokse. Suuri tammi kuvastaa vuodenkiertoa ja maailman rakennetta. (Taivaannaula 2012b.)

Kalevalassa suurella tammella on yhteys maahan, taivaan kirjokanteen ja tuonelaan. Maailmanpuun kasvaessa niin suureksi, että se peitti koko maailman pimeyteen, nousi merestä pikkuruinen mies, joka kaatoi tammen. Taivaanvalot vapautuivat ja maailma tuli valmiiksi. Tammen uskottiin sisältävän taikavoimia, jotka toivat ihmisille onnea. (Ranta 2016.)

3.7.4 Rotkot

Rotkoihin liittyy paljon vanhoja uskomuksia ja tarinoita. Useimmiten rotkojen tarinat heijastavat pelkoa, ja tarinoissa monilla eri nimillä esiintyvät pahat henget ja kummitukset ovat pitäneet niitä asuinpaikkoinaan. Ne ovat toimineet piilopaikkoina varkaille ja vainotuille. Tietäjille jotkut rotkot ovat kuitenkin toimineet kirkkoina. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 16.)

Pohjois-Karjalasta löytyy vaikuttavia rotkoja, joista osalla on edelleen hiukan hurja maine. Suomen Rotkot -kirjassa (2015) kuvaillaan matkaa Joensuun Helvetinportille haastavaksi ja pelottavaksi, mutta perille pääsyn vaikuttavien maisemien äärelle palkitsevaksi kokemukseksi. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 233.)

Heinävedellä Syvänotkon kerrotaan olevan paikka, johon vietiin ihmisten kuolinvaatteet ja sotkettiin suohon. Kalmanväkeä ilmaantui paikalle niin paljon, että siellä alkoi kummittelemaan. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 218.)

Juuassa sijaitseva Porttilouhi on ollut alueen suurimpien tietäjien pyhättö, jonne muilla ei ollut asiaa. Porttilouhen portti johdatti tien toiseen maailmaan, jossa

vierailivat ainakin Ukko-Kinolainen, Vaara-Jaska Eronen ja Noita-Eskelinen. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 263.)

3.7.5 Luonnonlähteet

Pyhien vesien äärellä -teos kertoo Suomen lähteistä, joita on ympäri maotamme runsaasti, mutta monet niistä ovat päässeet huonoon kuntoon. ”Yksinkertaistettuna lähde on paikka, jossa pohjavesi virtaa maan pinnalle” (Kesäläinen & Kejonen 2022,9).

Lähteet tarjoavat puhdasta ja raikasta vettä, mutta osa niistä on toiminut myös pyhinä paikkoina. Niiden äärellä on tehty terveyttä, hyvinvointia ja onnea parantavia taikoja ja uhrirituaaleja. Kirja kertoo parantavan lähteen olleen usein luonteelta sellainen, jossa vesi virtasi pohjoiseen ja pohjalla oli kiehuva kohta. Uhri-lähteestä sai ostaa vettä uhraamalla sen haltijoille sopivia esineitä, kuten kolikkoja ja nauvoja. Jos sairauden parantumista varten uhratun esineen meni ottamaan lähteestä, uskottiin sen tuovan ottajalle kyseisen sairauden. Usein tietäjät tai parantajät olivat mukana hoitamassa tarvittavat rituaalit, mutta kaikkien lähteellä kävijöiden oli tervehdittävä lähteen väkeä. (Kesäläinen & Kejonen 2022,9–10, 51.)

Pyhinä pidettyihin lähteisiin, kuten muihinkin pyhiin paikkoihin on liittynyt uskomuksia, salaperäisyyttä ja henkimaailman läsnäoloa. Lähteet ovat kiinnostavia, mutta hyvin herkkiä käyntikohteita, jotka vaurioituvat helposti. Kirjan mukaan lähteiden suojele on tärkeää, eikä niiden sijainteja ole hyvä levittää laajalle yleisölle. (Kesäläinen & Kejonen 2022,7.) Opinnäytetyössäni haluan kunnioittaa tätä pyyntöä rajaamalla lähteet pois oppaasta. Pidän kuitenkin tärkeänä lisätä tietoisuutta lähteiden arvokkuudesta sekä puhtaina luonnon elementteinä että kulttuurihistoriallisina suojelekohteina.

4 Opinnäytetyön toteutus

4.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Opinnäytetyöni on luonteeltaan toiminnallinen ja sen lopputuloksena syntyi opas Pohjois-Karjalan pyhiin paikkoihin. Oppaan kokoaminen oli luonteva jatkumo aikaisemmin tekemilleni erilaisille kirjoitustöille, ja se mahdollisti hyvin jo olemassa olevan osaamiseni hyödyntämisen.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotettu tulos perustuu tiedonhankinnalle ja yhdistää hankitut tiedot käytäntöön. Teorioita ja niiden lähteitä käsitellään kriittisesti, ja rakennettu tietoperusta toimii pohjana valinnoille, joita työssä käytetään. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 42.) Valmistin oppaan vasta työn loppuvaiheessa, hyödyntäen jo lähes valmiiksi asti kokoamaani tietoperustaa.

Kohteissa käyminen ei sinänsä olisi ollut välttämätöntä tietojen kokoamisen kannalta, mutta mielestäni se syventää paikkojen tuntemista ja tekee niiden maisemien ja tunnelmien kuvailusta elävämpää. Oppaaseen päätyneiden kohteiden valinnassa omakohtaisesta vierailusta oli myös hyötyä kohteen saavutettavuuden ja haavoittuvuuden havainnoinnin kautta.

Tein oppaan Canva-ohjelmalla, käyttämällä kuvitukseen omia valokuviani. Valitsin jokaisella kohdealueella oman taustaväriin, jotta tietoa kohteista on helpompaa sekä löytää, että lukea. Pysin tekemään oppaasta mahdollisimman selkeän, jotta työn toimeksiantaja Visit Karelia voi halutessaan nostaa sieltä myös yksittäisiä kohteita esille ja muuttaa helposti visuaalista ilmettä heidän oman graafisen tyylinsä ja esimerkiksi vuodenajan mukaiseksi.

4.2 Menetelmät ja työvaiheet

Työskentely alkoi keväällä 2023 tiedon kartuttamisella aiheesta. Sukellus pyhien paikkojen saloihin johdatti monien kiinnostavien kirjojen, nettisivustojen ja

ihmisten pariin. Ennen paikoissa vierailua oli hyödyllistä perehtyä kirjallisuuden avulla siihen, mitä pyhät paikat ovat ja miten ne ovat olleet läsnä ihmisten elämässä. Monet kansanperinteet, uskomukset ja tavat liittyvät vahvasti siihen maailmankuvaan, jonka kautta pyhinä pidettyjä paikkoja ja luonnonelementtejä on kohdattu.

Lukemistani kirjoista löytyi myös kuvauksia Suomen ja Pohjois-Karjalan pyhistä paikoista, jotka ovat vielä löydettävissä. Eniten kohdetietoja tarjosi Suomen luonnon pyhät paikat -kirja (2017), josta oli paljon apua sopivien kohteiden kartoittamisessa. Lisäksi kohteita löytyi listattuna Taivaannaulan nettisivuilta. Itä-Suomen osalta listaus on kuitenkin hiukan puutteellinen. Hiidet -karttapalveluun on myös laitettu kohteita nettikartalle, mutta Pohjois-Karjalasta löytyy tois-
taiseksi kartalta vain pari kohdetta.

Kohteiden kiertäminen alkoi kesäkuussa 2023 paikkakunta kerrallaan ja jatkui syyskuulle 2023 asti. Tutkin kohteista löydettävissä olevia tietoja jo etukäteen. Useissa kohteissa oli myös opastetauluja, joista sai lisää tietoa. Mukana kohteissa oli perheeni sekä välillä myös aiheesta kiinnostuneita ystäviäni. Opinnäytetyön aihetta kanssani ideoinut Jenni Örn jakoi minulle myös monessa vaiheessa työtä tietämystään aiheesta ja monista Pohjois-Karjalan pyhistä paikoista. Kouluikäisten lasten mukana olo auttoi luontevasti havainnoimaan paikan saavutettavuutta ja kulkemisen haastavuutta. Ystävien mukana olosta oli myös hyötyä, sillä oli mielenkiintoista kuulla, miten kukin paikan koki. Yhdessä paikan tarinoita pohtiessa mieli lähti herkästi luomaan kuvia ja uusia tarinoita. Otin kaikista vierailemistani kohteista valokuvia.

Alun perin suunnitelmissa oli myös tehdä haastatteluja joillekin Pohjois-Karjalassa aiheen parissa toimiville ihmisille. Syyskuussa tulin kuitenkin siihen tulokseen, että kirjoista ja netistä löydettävän aineiston käsittely, paikkojen kiertäminen ja oppaan kokoaminen vievät jo sen verran reilusti aikaa, että jätin haastattelusuunnitelman opinnäytetyöstä pois.

4.3 Oppaan kokoaminen

Pohjois-Karjalan pyhiin paikkoihin tutustumisen ja oppaaseen päätyvien kohteiden valinnan jälkeen suunnittelin oppaan tarkemman sisällön ja aloitin oppaan kokoamisen. Tässä vaiheessa opinnäytetyön tietoperusta oli jo lähes valmis ja toimi hyvänä apuna valintojen tekemisessä. Oppaaseen valikoitui kahdeksan kohdetta tai kohdekokonaisuutta ympäri maakuntaa.

Suunnitelmaan kuului johdatus aiheeseen, kohdekartta sekä muistutus ympäristön suojelusta ja kunnioituksesta alueella liikkussa. Kohdekuvauksiin tuli tietoa kohteen sijainnista ja saavutettavuudesta sekä kertomus paikan historiasta ja siihen liittyvistä tarinoista. Lisätietona jokaisen kohteen yhteydessä mainitaan kaksi vierailuvinkkiä, jotka voi halutessaan yhdistää samaan retkeen.

Aloitin oppaan kirjoittamisen Wordilla, josta siirsin sitten valmiit tekstit Canva-suunnitteluohjelmaan. Yhdistin teksteihin ottamiani valokuvia kohteista. Tämän jälkeen valitsin jokaiseen kohteeseen oman taustaväriin, joka auttaa huomamaan helposti, mitä aihetta ja aluetta käsitellään. Kansikuvaksi valitsin vuonna 2020 talvella ottamani kuvan Kolin maisemista. Lopuksi laitoin kohteet Maanmittauslaitoksen Kansalaisen karttapalvelun avulla kartalle, josta näkee millä laajuudella ja suunnilla kohteet Pohjois-Karjalassa sijaitsevat. Muutamaan kohteeseen lisäsin vielä tarkemman karttakuvan alueesta. Karttojen avulla ei ole kuitenkaan tarkoitus suunnistaa, vaan havainnollistaa miltä alueen kartta näyttää.

5 Pyhien paikkojen kartoittaminen

5.1 Kohteiden valinta

Aloitin kohteisiin tutustumisen tekemällä ensin kaikista julkisesti tiedossa olevista Pohjois-Karjalan pyhistä paikoista itselleni listauksen paikkakunnittain. Ennen kohteissa vierailua kartoitin löydettävissä olevien kohdekuvausten ja kartan avulla kohteiden luonnetta, sijaintia ja saavutettavuutta. Näiden tietojen

perusteella valikoin vierailtavat kohteet. Erittäin syrjässä ja hankalissa paikoissa sijaitsevat paikat rajautuivat pääosin pois, sillä opas ei ole suunnattu huimapäisille seikkailijoille. Kohtuullisen helppo saavutettavuus nousi siis yhdeksi kriteeriksi, jota oli helppo arvioida perheen kanssa liikkuesssa.

Päätin jättää pois myös sellaiset kohteet, joiden maine on lähinnä pelottava. Pyhinä pidetyt paikat ovat olleet kunnioitettuja ja oletettavasti jotkut myös vähän pelättyjä, ja joihinkin ei tavallisella ihmisellä ollut edes asiaa tietäjien hoitaessa niissä menojaan. Hurjat tarinat saivat kuulua valittuihin kohteisiin, mutta kohteet, joilla on yhä tänä päivänä pelottava maine, eivät tuntuneet palvelevan opinnäytetyön tarkoitusta. Pois jäi esimerkiksi Ilomantsin Pirunkallio, jossa kerrotaan kummittelevan sekä Kiihtelysvaaran Kehnonluola, jossa monet kertovat sattuvan onnettomuuksia.

Kolmas kriteeri kohteen valinnalle oli kohteen haavoittuvuuden arviointi. Massaturismi on tietenkin aina riski luontokohteille. Kuitenkin myös pienet ryhmät ja yksilöt voivat aiheuttaa arvokkaille luontokohteille haittaa esimerkiksi jättämällä paikalle roskia, siirtelemällä kiviä tai tekemällä pysyviä jälkiä kohteeseen. Kesäkuussa 2023 Metsähallitus ilmoitti turistien tuhonneen Kolin Tarhapurolla harvinaisen ja rauhoitetun kukan, neidonkengän. Virallisilta reiteiltä oli poikettu herkälle alueelle sinne viritetyistä naruista huolimatta. (Pölkki 2023.) Päätin jo työn alussa jättää erityisen herkästi haavoittuvat kohteet oppaan ulkopuolelle, mutta haluan silti painottaa, että jokaisessa luontokohteessa täytyy liikkua ja käyttäytyä kunnioittavasti ja itsestään mahdollisimman vähän jälkiä jättäen.

Ystäväni Jenni Örn tuntee Rääkkylän alueelta joitakin pyhiä paikkoja, kuten vanhoja puita. Toimeksiantajan puolesta sain myös tietoa vanhasta ortodoksis-kalmistosta ja kunnasta löytyneestä kivikautisesta asuinpaikasta. Pohdimme Jennin kanssa huolella, olisiko Rääkkylä mahdollista saada mukaan oppaaseen, mutta tulimme siihen tulokseen, että ainakaan tällä hetkellä kohteet eivät täytä riittävästi valintakriteerejä, erityisesti niille johtavien yksityisillä mailla sijaitsevien polkujen takia.

Positiivisesti kohteen valintaan vaikutti hyvän saavutettavuuden lisäksi läheltä löytyvät matkailupalvelut ja tunnelmaan sopivat käyntikohteet, joihin pyhässä paikassa käynnin voisi halutessaan yhdistää. Tällaisia löytyikin ilahduttavan hyvin. Voisi siis ajatella, että pyhiä paikkoja löytyy usein yllättävän läheltä paikkoja, joissa tulee vierailtua.

5.2 Heinävesi

5.2.1 Muinaiskohteita

Vuodesta 2021 alkaen Pohjois-Karjalaan kuuluvalta Heinävedeltä löytyy harvinaisen runsaasti muinaisia kohteita, kuten kivikautisia asuinpaikkoja. Sieltä löytyy myös maakunnan ainoat varmat kalliomaalaukset. Niissä kuvataan saaliseläimiä, hirviä ja ihmisiä. (Pohjois-Karjalan museo Hilma 2023.)

Heinäveden muinaisseura tekee aktiivisesti työtä paikallisten muinaisten ja pyhien paikkojen parissa, tuoden alueen useita erityisiä kohteita esille retkien ja tapahtumien avulla. Harmillisesti aikani ei riittänyt kuluneena kesänä osallistua Heinäveden tapahtumiin, mutta seurasin niitä kuitenkin mielenkiinnolla. Esimerkiksi heinäkuussa järjestettiin Heinäveden muinaisviikko, johon sisältyi muinaisretkiä erilaisiin kohteisiin, työpajoja, elokuvaa ja musiikkia. Altailainen kurkkulaulaja Alexey Chichakov johdatti useassa tapahtumassa muinaismusiikin ja puhdistavien shamaanirituaalien pariin. Muinaisautolla muinaispaikalle – akustoarkeologinen musiikkimatka, johdatti yleisön muusikoiden kanssa Jouhteni-senvuorelle sekä Pilpan jalkakiville ja kärjäkiville. Heinäveden muinaiset kohteet, tarinapaikat ja luolat on listattu seuran nettisivuille, josta niihin on helppo tutustua. (Heinäveden muinaisseura Ry 2023.)

5.2.2 Pieni-Vihtarin kalmosaari

Käyttämiäni lähteitä tutkiessani ehkä useimmin esiin noussut Heinäveden pyhä kohde on Pieni-Vihtarin kalmosaari. Saarella tehtiin vuonna 2021 arkeologisia

kaivauksia, joista löydettiin vanhoja hautoja. Yhtä hautaa ympäröi kivirakennelma, ja tutkijoiden mukaan kyseessä voi olla tietäjän hauta. (Kesäläinen 2021, 122–123.)

Saareen ei mene tietä tai siltaa, joten sinne pääsee vain veneellä tai talvisin jäätä pitkin. Kohde on mielestäni mainitsemisen arvoinen, mutta koska sinne ei pääse maata pitkin, jätin sen kuitenkin oppaasta pois.

5.2.3 Pilpansalo

Pilpansalosta löytyy lähekkäin useita mielenkiintoisia kohteita, joihin Heinäveden muinaisseura järjestää retkiä. Alueella on mahdollisesti jopa kahdet kärjäkivet. Suurempi kivikehä saattaa olla osittain luonnon muovaama. Pienemässä muodostelmassa on ihmisen kivistä asettelema pöytäryhmä, jonka pyöreän pöytälevyn alla on kivet jalkoina. Pöydän ympärillä on neljä tuolia. Paikalliset tarinat kertovat pöytää käytettäneen lähihistoriassa korttipelien pelaamiseen. Muinaisseura arvelee suuremman kehän olleen aikanaan paikallisen heimon kokoontumispaikka, ja pienemmän jonkinlaisten johtajien oma tila. Kärjäpöydän läheisyydestä löytyy kaksi jytisevää kalkatuskiveä, joita voi kolisuttaa keinuttamalla niiden päällä seisoen. Parin kilometrin päässä kärjäkivistä on myös Pilpansalon jalkakivi. Kalkatuskiviä alueelta löytyy useita. (Heinäveden muinaisseura 2023.)

Vaikka en itse ole vielä ehtinyt vierailemaan Heinäveden pyhissä paikoissa, halusin nostaa sieltä esiin jonkun kohteen. Heinävedellä on jäljellä jopa yli sata muinaista pyhää paikkaa, mikä on jo nykyään harvinaista. Valitsin useista vaihtoehtoista oppaaseen juuri Pilpansalon, koska se vaikuttaa kokonaisuudessaan historiaa huokuvalta ja mielikuvitusta herättelevältä alueelta, josta löytyy lähekkäin useita mielenkiintoisia pyhiin paikkoihin liittyviä elementtejä. Pilpansalo sijaitsee noin 17 kilometriä Heinäveden keskustasta, mutta kohteet eivät ole kaukana maantieltä.

5.3 Ilomantsi

5.3.1 Hattuvaara

Ilomantsissa vieraillessani ajatuksena oli mahdollisesti käydä katsomassa Hattuvaaran pirunkalliota, mutta sen etäisen sijainnin ja kummittelevan maineen takia etsin ensisijaisesti oppaaseen sopivampia kohteita. Jännitystä ja synkempää tarinaa etsivälle Hattuvaaran pirunkalliolla vierailun voisi yhdistää hyvin Taistelijan talossa vierailuun. Veteraaneille kunnianosoituksena rakennetun talon näytelyt kertovat sotiemme historiasta (Taistelijan talo 2023).

Hattuvaarassa sijaitsee myös Euroopan vanhin tsasouna, eli ortodoksinen kirkko. Hattuvaara on tunnettu myös siellä asuneista runonlaulajista, joista tunnetuimman eli Arhippa Buruskaisen hauta löytyy tsasounan vanhasta kalmistosta. (Kylään.fi 2023.)

5.3.2 Havukkakallion muinaislinna

Kivet-luvussa kerroin muinaislinnojen olleen usein rautakautisia puolustuspaikkoja, jotka mahdollisesti voivat olla myös muinaisia pyhiä paikkoja. Tällainen paikka löytyy Ilomantsista aivan matkailupalvelujen läheisyydestä. Havukkakallion muinaislinna sijaitsee lähellä Parpeinpirttiä ja Parpeinvaaran runokylää. Matkaa runokylästä Havukkakalliolle on 2,3 kilometriä. Pieni parkkipaikka löytyy Havukantieltä, josta pääsee myös aloittamaan kalliolle vievän reitin. Tutkimme hiukan ympäristöä ja opastekylttejä, joissa kerrotaan Havukkakallion historiasta. Valitettavasti tämä paikka löytyi retkipäivän loppupuolella, jolloin vesivarastot alkoivat jo huveta, ja meiltä jäi tällä kertaa kiipeämättä lasten kanssa ylös asti.

Kuva 1. Näkymä Parpeinpirtiltä. Kuva 2. Ravintola Parpeinpirtti.
(Kuvat 1 & 2: Maija Bäckman)

Havukkakalliolla on 1800-luvulta alkaen tehty moneen otteeseen arkeologisia kaivauksia. Viimeisimmät, Lumiosuuskunnan Havukkakallion muinaislinnan kulttuuriperintöhankkeen (2020–2022) myötä tehdyt tutkimukset vahvistivat linnan olleen käytössä jo keskiajalla. Ilomantsin asukkaat käyttivät 1300–1500-luvuilla Havukkakalliota puolustukseen. Havukkakallion kerrotaan toimineen myös kärräjä- ja mestauspaikkana 1800-luvun alussa. Suullisen perimätiedon mukaan paikkaa pelättiin vielä pitkään mestausten loppumisen jälkeenkin ja siitä kerrottiin kummitustarinoita. 1900–2000-luvuilla alue on ollut virkistyskäytössä. Pohjois-Karjalassa on vain kaksi muinaislinnaa, joista toinen löytyy Tuupovaaran Koverosta. (Lumimuutos Osuuskunta 2023.)

Havukkakallio on mielestäni hyvin kiinnostava kulttuurihistoriallinen muinaiskohde. Mikäli linna on ollut joskus myös pyhä paikka, se ei ainakaan tällä hetkellä tarinoista nouse esiin. Toisaalta, vaikka jotain pyhyyteen viittaavaa löytyisi, on mestauspaikkana toiminutta kalliota ehkä vaikeaa mieltää enää pyhäksi.

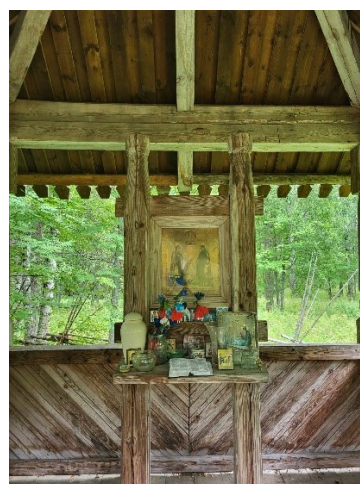
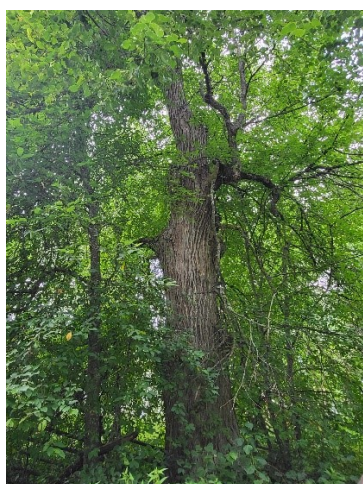
5.4 Kuhasalo, Joensuu

Oppaaseen löytyi Joensuun Kuhasalosta kiinnostava kohde. Kuhasalossa toimi 1500-luvulla ortodoksinen luostari. Joensuun taidemuseon nettisivut kertovat,

että luostari perustettiin Laatokan Valamon skiitaksi eli sivuluostariksi. Rajasotien myötä luostari on kuitenkin hävitetty perinpohjaisesti, eikä siitä ole mitään merkkejä jäljellä. Joensuun ortodoksinen seurakunta rakensi vuonna 1992 puisen ikonikatoksen luostarin muistomeriksi. (Joensuun taidemuseo Onni 2023.)

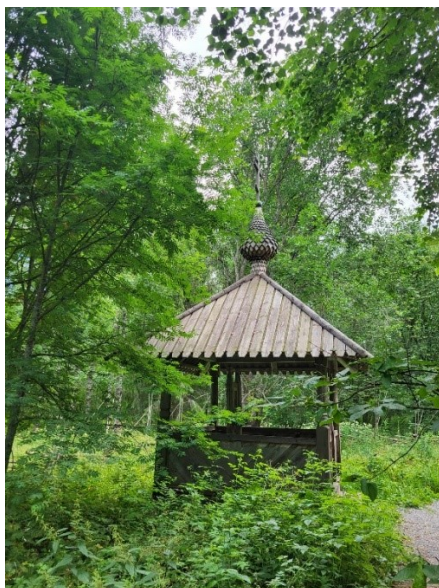
Metsän peitto -kirjassa (2018) on esitetty sarjakuvan avulla Kuhasalossa sijaitsevan vanhan metsälehmuksen sekä luostarin tarina. Kirjassa kerrotaan myös vähän metsälehmuksesta, joka voi elää satoja vuosia vanhaksi. Hakkuiden takia vanhoja metsälehmäksi ei kuitenkaan enää juuri löydy. (Hukkanen & Aula 2018, 75–78.) Metsälehmus sijaitsee aivan luostarin muistomerkin vieressä.

Kuva 3. Kuhasalon vanha lehmus.   Kuva 4. Luostarin muistomerkki.
(Kuvat 3 & 4: Maija Bäckman)

Vuonna 2021 alueelle tehdyn arkeologisen inventoinnin raportti kertoo myöhemmin Kukkosaarenakin tunnetun Kuhasalon kuuluvan Joensuun varhaishistoriaan edustaen karjalaista asutusvaihetta. Nykyään Kuhasaloon pääsee maata pitkin, mutta se oli vielä 1900-luvun alussa saari. Pyhäjärvi on ollut osa karjalaisten vanhaa matkareittiä Käkisalimesta Viaan ja Ouluun. Reitiltä on tehty paljon rautakautisia löytöjä, mutta se on mahdollisesti ollut käytössä jo esihistoriallisella ajalla. Luostarin olemassaolosta mainitaan 1500-luvun autiutilaluettelossa ja vuoden 1618 maakirjassa. Tämän jälkeen asiakirjamaininnat luostarista häviävät. Perimätiedon mukaan luostarin on perustanut Novgorodin hiippakunnan pappismunkki Ilja. Luostarilla on ollut saarella myös kalmisto, jonka sijainti

on saatu aluetta kaivaessa selville. Hautausmaa on mahdollisesti ollut käytössä 1700-luvulle asti. (Majoinen 2001.)

Kuva 5. Kuhasalon luostarin muistomerkki. (Kuva: Maija Bäckman)

Kuhasalo sijaitsee 4,6 kilometrin päässä Joensuun keskustasta, ja sinne saapuessa löytyy reilun kokoinen parkkipaikka, josta luontopolut alkavat. Lähellä on myös linja-autopysäkki. Kuhasalo on helposti saavutettava ja suosittu ulkoilualue, josta löytyy useita nuotiopaikkoja. Saaren eteläpuolta kiertää leveä ja esteetön reitti, ja pohjoispuolta kapeammat polut. Metsälehmus ja luostarin muistomerkki sijaitsevat saaren pohjoispuolella.

5.5 Porttilouhi, Juuka

Suomen rotkot -kirja (2015) kuvailee Porttilouhea, Juuan tietäjien pyhättöä, pelätyksi ja edelleen tunnelmaltaan jännittäväksi paikaksi. Paikalle vie hiekkatien jälkeen kahden kilometrin pituinen opastettu polku, mutta alue on usein märkä. Porttilouhen pystysuorat seinämät muodostavat kapean solan. Rotkon pohjalle kuljetaan kapeaa polkua solan välistä. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 263)

Vaikka Porttilouhi on mielestäni hyvin kiinnostava, se ei vaikuta saavutettavuudeltaan ja tunnelmaltaan paikalta, jonne haluaisin erityisesti lähteä lasten kanssa, joten tällä erää vierailu paikassa jäi väliin. Samoilla perusteilla Porttilouhi ei myöskään täytä riittävän hyvin oppaan kohteiden kriteerejä.

5.6 Kitee/Kesälahti

5.6.1 Lönnrotin petäjä

Lönnrotin petäjä ja kuppikivi olivat opinnäytetyön ensimmäiset kohteet, joihin kävin paikan päällä tutustumassa. Nämä kohteet tuntuivat sopivan niin täydellisesti oppaan kohteiksi, että ne toimivat hyvänä raamina ja vertailukohteina muille potentiaalisille kohteille. Paikat olivat helposti saavutettavia ja vierailemiseen sopivia. Molempiin liittyi mielenkiintoisia tarinoita, joita kerrottiin myös opastetauluissa.

Lönnrotin petäjä on Kainulaisen suvun pitämispuu. Suuri mänty sijaitsee Hummovaaran kylässä, joka kuului ennen Kesälahteen, mutta on nykyään Kiteetä. Lönnrotin petäjä sijaitsee aivan ravintola Juhanantuvan pihassa, ja sinne on helppo saapua autolla. Elias Lönnrot vieraili tapaamassa tietäjä Juhana Kainulaista runonkeruumatkallaan, ja laulatti tätä petäjän juurella. Runoja ja loitsuja kertyi lopulta yli 50. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 185.) Tarinan mukaan puun istutti Kainulaisen suvun nuori mies naimisiin menonsa kunniaksi. Morsian kuitenkin kuoli pian häiden jälkeen, ja petäjästä tuli suvun uhripuu, jonne Juhana Kainulainen toimitti loitsuja lukien karhujen pääluut. (Sydänkarjala 2023.)

Kuva 6. Polku Lönnrotin petäjälle. Kuva 7 Lönnrotin petäjä.

(Kuvat 6 & 7: Maija Bäckman)

Mänty voi edelleen hyvin ja sen juurella on laulettu edelleen runoja. Touko-kuussa 2022 järjestettiin paikalla historiakävely, jossa vierailtiin perinnetietäjä Eero Peltosen opastamana sekä Lönnrotin petäjällä että Pirunpöytä -kuppikivellä. Peltosen oli laulanut Juhana Kainulaisen keräämiä runoja. (Maaseudun sivistysliitto 2022.)

5.6.2 Pirunpöytä

Noin puolen kilometrin päässä Lönnrotin petäjältä löytyy Pirunpöytä eli kuppikivi, jonka laakealla pinnalla on paljon pieniä kuoppia. Kivi on ollut Kainulaisten suvun uhripaikka, jonka päällä piru on tanssahdellut aina kun joku suvun jäsenistä on kuollut. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 189.)

Kuva 8. Pirunpöytä-kuppikivi. (Kuva: Maija Bäckman)

Kivi sijaitsee nykyään kuusikossa, mutta sen ympärillä on aikanaan ollut viljelyksiä. Pohjois-Karjalan museon nettisivut kertovat, että Kainulan pihapiirissä on ollut myös kaksi muuta uhrikiveä, mutta molemmat ovat hävinneet näkyvistä. (Pohjois-Karjalan museo Hilma 2023.)

5.7 Kirkonkylän kuusi ja Verkkovaaran kallio, Kontiolahti

Taivaannaulan paikkakunta-kohtaisessa pyhien paikkojen listauksessa mainitaan Kirkonkylän kuusi. Tarkempia koordinaatteja en paikkaan löytänyt, mutta kävelimme Kontiolahden kirkon ympäri ja löysimme kyllä alueen suurimman kuusen. Oikeastaan vierekkäin on kaksi huomiota herättävän suurta kuusta, joilla on näyttävät juuret. Otin suuremmasta kuusesta kuvan, jossa esiin tuli kuin kasvot. En kuitenkaan löytänyt kuusesta mitään tietoa tai tarinaa, jonka avulla sen saisin mukaan oppaaseen.

Kuva 9. Suuri kuusi Kontiolahden kirkon edessä. (Kuva: Maija Bäckman)

Hiidet -karttapalvelussa mainitaan Kontiolahden kohdalla myös paikka nimeltä Verkkovaaran kallio. Paikka sijaitsee noin kymmenen kilometrin päässä Kontiolahden keskustasta. Jyrkkä kallio on perimätiedon mukaan tunnettu hyvänä taikapaikkana (Hiidet 2023a). Kolvananuuron luonnonsuojelualue ja luontopolku rotkolaaksoineen sijaitsee aivan lähellä Verkkovaaraa.

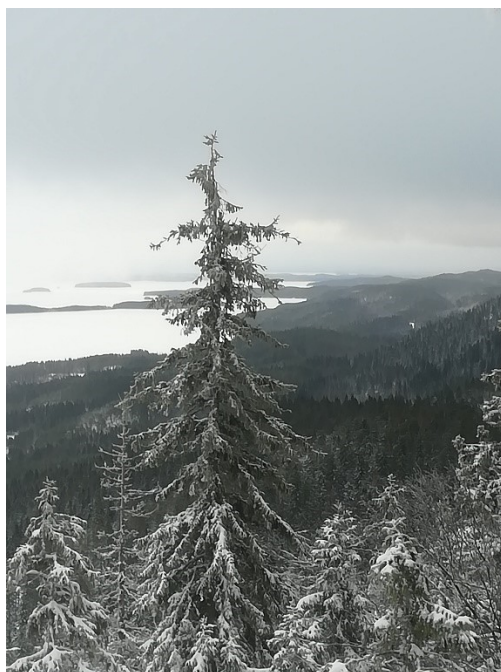
En ole vielä vierailut kallion luona, joten kohteen saavutettavuus ja haavoittuvuus ei ole selvillä. Laitoin sähköpostia Kontiolahden kohteista Taivaannaulalle ja minulle kerrottiin, että myöskään heillä ei ole toistaiseksi näistä sen enempää tietoa. Monet listatut kohteet perustuvat usein 1900-luvun alussa kerättyyn perimätietoon, joten osaa tiedostoissa mainituista puista ei välttämättä ole enää olemassa.

5.8 Lieksa/Koli

5.8.1 Kolin huiput

Pohjois-Karjalan eniten vierailut pyhät paikat löytyvät Koliilta, joten minulle oli alusta asti selvää, että Koli kuuluu mukaan kohdeoppaaseen. Koli on ikään kuin pyhien kohtien muodostama kokonaisuus, jonka kruunaa suomalaisille tuttu kansallismaisema.

Kolin kallioiden huiput tunnetaan pyhinä paikkoina. Perimätiedon mukaan Ukko-Kolilla asui vuoren haltia, jolta pyydettiin uhrein hyvää onnea. Uhrirakoon, eli vanhaan kallion halkeamaan annettiin haltioille rahaa, jotta säästyttiin Mustarinnan murhamiesten eli Kolin korkeiden isäntien kostolta. (Hiidet 2023b.) Ukko-Kolin kerrotaan myös olleen temppeli, jossa uhrattiin Ukolle, taivaan ja sään herralle. Henkien ja haltioiden hallitsema Koli, aikaisemmalta nimeltään Mustarinta, oli myös hyvin pelätty paikka, jonne ei ainakaan 1600–1700-luvuilla menty huvittelemaan. Arvelen pelolla olleen merkittävä osa siinä, että Kolilla toimineista tietäjistä kerrottiin mitä hurjempia rohkeuden ja ylliuonnollisten taitojen tarinoita. He liikkuvat alueella luudilla ja saunavastoilla lentäen tai jopa tuulenpyörteenä. Ukko Kinolaisen kerrottiin tapelleen kerran pirujen kanssa yön läpi. Hävisipä Kinolainen jopa omasta ruumisarkustaan ja löytyi myöhemmin Pirunkirkon luolasta. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 109–110).

Kuva 10. Maisema Ukko-Kolin huipulta. (Kuva: Maija Bäckman)

Paha-Kolin historia oikeustalona jää varmasti monille Kolin vierailijoille mieleen. Muinaisena käräjäpaikkana toiminut Paha-Kolin kallionjyrkäne toimi tarinoiden mukaan hurjana totuuden selvittämisen paikkana. Mikäli korkealta kalliolta pudotettu syytetty kuoli, voitiin tämä todeta syylliseksi. (Laaksonen 2011, 43.) Kalliolla oli aikanaan ympyrän muotoon aseteltuja kärjäkiviä, mutta perimätiedon

mukaan Korpi-Jaakko eli Lieksan rovasti Jaakko Steniuksen toimesta kaikki tietäjien käyttämät pyhät kivet tuhottiin (Kesäläinen & Kejonen 2017, 110).

5.8.2 Pirunkirkko

Kansallispuiston kaakkoisosassa sijaitseva Pirunkirkko on Suomen lohkaaret ja tarinakivet -kirjan (2019) mukaan rakoluola, joka on syntynyt maanjäristyksen seurauksena. Luolaan liittyy monia tarinoita. Luolaan vievän sisäänkäynnin on uskottu olleen pirujen kirkon eteinen. Jos pystyi kiipeämään sen perukoilla sijaitsevan raon luo, saattoi nähdä pirujen kirkkosaliin. Luola käyttivät myös jo aikaisemmin mainitsemani paikalliset noidat ja tietäjät. Myöhemmin siellä ovat vierailleet myös Kolilla aikaa viettäneet taiteilijat, kuten Sibelius ja Järnefelt, jonka kirjoittama runo löytyy yhä luolan seinästä. (Kesäläinen & Kejonen 2019, 128)

Pirunkirkko nousi syyskuussa uutisotsikoihin, kun Helsingin yliopiston kulttuurien ja arkeologian tutkija Riitta Rainio ja Itä-Suomen yliopiston kulttuurintutkija Elina Hytönen-Ng julkaisivat tutkimusartikkelin, joka käsittelee Pirunkirkon luolan akustiikkaa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että Pirunkirkossa voidaan havaita erityinen resonanssi-ilmiö. Kun luolassa tuotetaan ääntä, jonka taajuus on lähellä 231 hertsiä, vastaa luolan resonanssi sitä pidentäen ja vahvistaen. Luolassa harjoitettuihin parantamismenoihin onkin kuulunut äänenkäyttö. Samanlaiset kokemukset luolassa eivät ole päättyneet. Tutkimuksessa seurattiin luolassa harjoitettua laulua ja rummutusta. (UEF 2023.)

5.9 Liperi

5.9.1 Puromäen uhrimänty

Puromäen uhrimänty on ollut pyhä ja palvottu puu, jonka koloon vietiin uhreja paroilta, eli puun haltijoille. Uhrimäntyä on kutsuttu myös parapetäjäksi ja taikapuuksi. Sadon turvaamiseksi tuodut lahjat annettiin lausuen sopivia loitsuja. Puu

löytyy helposti, sillä se sijaitsee maantien varrella. Suomen luonnon pyhät paikat -kirjan kirjoittamisen aikaan puu oli jo suojeltu, mutta lahoamassa luonnollisesti. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 189.)

Kuva 11. Puromäen uhrimänty. Kuva 12. Puromäen uhrimännyn kaatunut osa. (Kuvat 11 & 12: Maija Bäckman)

Puu on kaatunut vuonna 2020 (Karjalan Heili 2020). Halusin siitä huolimatta ottaa Puromäen uhrimännyn mukaan oppaaseen, sillä se on edelleen vaikuttavan näköinen. Osa runkoa on vielä pystyssä, ja suurempi osa makaa maassa sen vieressä, kuin muistuttamassa elämän kiertokulusta.

5.9.2 Liperinsalon karsikkosaari

Liperinsalon karsikkosaari on ajattelemattomasti tuhottu vuoden 2015 paikkeilla avohakkuilla. Saaren vanhimmat männyt ja kuuset hävitettiin ajouran tieltä. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 89; Karhunto 2023.) Kävin katsomassa aluetta, ja vaikka jäljellä on komeita kiviä ja kukkuloita, jää tämä kohde oppaasta pois. Toisin kuin luonnollisesti kaatunut Puromäen uhrimännyn kohdalla, on koneilla kaadettujen pyhien puiden aluetta ikävä kohdata.

Nykyään mantereeseen kiinni kasvanut Liperinsalon karsikkosaari on perimätiedon mukaan ollut pyhä paikka, jossa rituaalit ja laulut jatkuivat vielä ortodoksiaikana. Lehto on toiminut myös luterilaisen kirkon jumalanpalvelusten paikkana. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 89.)

5.10 Pyssyvaaran Hiidenportti, Nurmes

Valitsin Nurmeksesta oppaaseen Suomen rotkot -kirjasta (2015) löytyvän Pyssyvaaran Hiidenportin. Ainakin Höljäkän noita Eskelinen on toiminut Pyssyvaaran alueella. Kalliorotkon keskeltä löytyy lampi, johon kalliota myöten laskee vesiputous. Ympäröivässä maastossa kulkee merkattu retkeilyreitti, jota kiertämällä pääsee myös Hiidenportille. (Kesäläinen & Kejonen 2015, 267–269.)

En ehtinyt itse käymään Nurmeksessa, mutta valitsin tämän kohteen oppaaseen erityisesti siksi, että se on kuvien perusteella kaunis kohde, jonka voi yhdistää retkeilyyn. Reitillä sijaitsee myös laavu ja näkötorni. Nurmeksen keskustasta ajomatkaa luontopolulle on noin kymmenen kilometriä. Retken pyssyvaaraan voisi hyvin yhdistää kylpylähotelli Bomballa ja karjalaiskylässä vierailuun.

5.11 Taikakivi, Outokumpu

Asuin aikanaan Outokummussa kolme vuotta tietämättä, että sieltä löytyy vanha pyhä kivi, jota kutsutaan nykyään nimellä Taikakivi. Paikka sijaitseekin noin 15 kilometriä keskustasta, joten sinne ei vahingossa päädy. Autolla kivi löytyi kuitenkin helposti, sillä se sijaitsee nykyään hiekkatien varressa. Valtava kivi, jonka ympärillä oli paljon pienempiä kiviä, teki ehdottomasti minuun vaikutuksen. Kivellä näytti olevan jopa useita kasvoja.

Suomen luonnon pyhät paikat -kirjan mukaan paikka on ollut saamelaisaikojen seita, jota on kutsuttu myös Hiidenkiveksi. Tähän viittaa sen metsästämiseen, että kalastamiseen otollinen sijainti sekä kivistä ja sen ympäristöstä käytetyt nimet. Konttilanniemessä on todennäköisesti metsästetty peuroja, ja kivijumalalle

on annettu uhreja. Kristinuskon tulon myötä kivi sai nimekseen Pirunkivi, jonka jälkeen lahjoja on mahdollisesti annettu pirua lepyttääkseen. Viimeisimpänä seremonioita kiven luona ovat pitäneet tietäjät, josta nimi Taikakivi on lopulta jäänyt käyttöön. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 215.)

Kuva 13. Outokummun taikakivi.
(Kuvat 13 & 14: Maija Bäckman)

Kuva 14. Taikakiven kasvot.

Ennen kiven luona käyntiä vierailimme Outokummun vanhan kaivoksen opastetulla kierroksella, jonka hurjat tarinat saivat pohtimaan ihmisen toimia ja luonnonvarojen käyttöä yhä syvemmin. Tunnelikierros sopii mielestäni hyvin yhteen Taikakivellä vierailun kanssa. Päädyin ottamaan Taikakiven mukaan oppaaseen, mutta suosittelen siellä käydessä huomioimaan hiekkatien kunnon ja ympäröivän asutuksen.

5.12 Katin Kalajumala, Polvijärvi

Suomen luonnon pyhät paikat -kirjassa (2017) on kerrottu Katin Kalajumala -nimisestä uhrikivestä, jolta kylän nuottakunnat pyysivät hyvää kalasaalista. Rannassa sijaitsevan hahmokiven päälle pienistä kivistä tehtyyn pesään laitettiin uhreiksi esimerkiksi ensimmäisenä saaliiksi saadut kalat. (Kesäläinen & Kejonen 2017, 257.)

Katin Kalajumala sijaitsee saarella, jonne johtaa pieni hiekkatie. Kivi on nykyään tonttien välissä. Mikäli Lomakeskus Huhmarinen olisi jatkanut vielä toimintaansa, olisi kiveä mahdollisesti voinut käydä katsomassa sieltä vuokrattavilla veneillä. Kiven rajaaminen pois oppaasta tuntui siis aivan selvältä. Kävimme katsomassa Huhmarisen pihaa portilta, ja puista aivan paljaaksi hakattu ympäristö veti hiljaiseksi.

5.13 Pörtsämön erämaakalmisto, Tuupovaara

Suomen luonnon pyhät paikat -kirjasta (2003) löysin tiedon Tuupovaaran Öllössä sijaitsevasta Pörtsämön erämaakalmistosta, jonne on myös haudattu runonlaulaja Pedri Shemeikka (Lounema 2003, 144). Joensuusta 74 kilometrin ja Tuupovaaran keskustasta 19 kilometrin päässä sijaitseva ortodoksinen kalmisto tuntui melko syrjäiseltä paikalta, mutta toisaalta juuri se myös kiehtoi, ja halusin ehdottomasti nähdä, millainen paikka ikivanha erämaakalmisto on.

Kuva 15. Myllykoski.

Kuva 16 Koskenniskan kulttuuriympäristöä.

(Kuvat 15 & 16: Maija Bäckman)

Öllölän kohdilta käännytään maantieltä hiekkatielle, jota ajetaan noin viisi kilometriä. Tie oli yllättävän hyvässä kunnossa, joten kohde on mielestäni hyvin saavutettavissa autolla. Kaiken lisäksi tie ylittää myllykosken, johon oli pakko pysähtyä ihailemaan upeita maisemia. Pieni Koskenniskan kylä tarjoaa myös kulttuuriympäristön, jonka vanhoissa hirsirakennuksissa sijaitsee mylly- ja

kievarimuseo sekä kotiseutumuseo. Muut rakennukset ovat 1800-luvulta, mutta luonnonkoskessa sijaitseva mylly on ilmeisesti peräisin jo 1700-luvulta. (Tuupovaara-seura Ry 2023.)

Kuva 17. Pörtsämön erämaakalmiston portti. Kuva 18. Öllölänniemi.
(Kuvat 17 & 18: Maija Bäckman)

Erämaakalmistolle saapuessa vastassa oli taas kerran avohakattu ympäristö. Hautausmaan aita todella näytti rajalta toiseen maailmaan. Kalmiston alue on pieni, mutta tunnelma vanhan, hiljaisen männikön keskellä oli erityisen hieno. Mielestäni puut kuuluisivat myös aitojen toiselle puolelle, mutta onneksi kalmisto on säilynyt koskemattomana. Kalmisto sijaitsee niemessä Öllölänjärven rannalla, ja sillä on oma laituri. Meidän lisäksi paikalla olikin pari melojaa. ”Erämaakalmisto on hyvä pyhiinvaellus- ja kirkkoveneretkien kohde” (Tuupovaara 2023).

6 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyössä ja kohdeoppaassa olen noudattanut Karelia-ammattikorkeakoulun eettisyyden ja luotettavuuden ohjeita. Karelia-ammattikorkeakoulu noudattaa Tutkimuseettisen toimikunnan (TENK) ohjeistusta hyvästä tieteellisestä käytännöstä, jonka pääperiaatteisiin kuuluu työn luotettavuus ja rehellisyys (TENK 2023, 12). Olen saanut läpi työn opettajiltani ohjausta ja neuvoja oikeaoppisen kirjoitustyyliin ja vastuulliseen toimintaan. Opinnäytetyö tarkastetaan plagiaatintunnistusjärjestelmällä.

Eettisyyden ja ennakkoinnin periaatteisiin kuuluu sekä ihmisten että ympäristön kunnioittaminen (TENK 2023, 14). Olen kiinnittänyt opasta kootessani erityistä huomiota ympäristön arvostamiseen ja kulttuurihistoriallisten luontokohteiden suojeluun. Opinnäytetyöni tarkoitus on lisätä kiinnostusta muinaisiin pyhiin paikkoihin ja niistä jäljellä olevien kunnioittamiseen. Muistutan sekä opinnäytetyössäni että kohdeoppaassa vastuullisesta liikkumisesta ja toiminnasta luontokohteissa. Haavoittuvimmat kohteet jätin oppaasta kokonaan pois.

Ennen oppaan laatimista perehdyin aiheeseen huolella, käyttäen tiedonkeräämisessä luotettavia lähteitä. Olen merkannut kaikki opinnäytetyössä käytetyt lähteet hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti (Arene 2020). Lisäksi kävin useissa opinnäytetyössä mainitussa kohteissa tekemässä itse havaintoja, joiden avulla täydensin lukemiani tietoja ja varmistin niiden ajankohtaisuuden.

Oppaassa käyttämäni kartat ovat Kansalaisen karttapaikka -sivustolta. Karttojen oikeudet omistaa Maamittauslaitos. Olen tutustunut karttojen käyttöehtoihin, joissa sanotaan, että Karttapaikan karttoja ei saa levittää vapaasti ilman lupaa. Käyttäjällä on oikeus kuitenkin hyödyntää yksittäisiä karttoja opinnäytetyössä. (Maanmittauslaitos 2023).

7 Pohdinta

Pyhät paikat voivat toimia mahdollisuutena luontoyhteyden syventämiseen, mielikuvituksen herättelyyn ja luonnon kunnioitukseen. Pyhiin paikkoihin tutustuminen voi toimia osana maakunnassa vierailua ja tarjota matkailijalle aineettomia elämyksiä. Pyhien paikkojen historia voisi toimia myös useamman matkailutarjoajan toiminnan tarinallistamisen apuna. Paikallisille ihmisille alueen pyhät paikat voivat syventää yhteyttä ympäristöön ja juuriin sekä lisätä kiinnostusta luonnossa liikkumiseen.

Aiheena pyhät paikat on laaja ja moniulotteinen. Mielenkiintoisia sivupolkuja ja yksityiskohtia riittäisi tutkittaviksi vaikka kuinka paljon. Ehkä suurin haaste tämän opinnäytetyön tekemisessä olikin asioiden tiivistäminen ja rajaaminen. Tunnistin esimerkiksi monessa kohteessa ja niihin liittyvissä teemoissa yhteyksiä Kalevalaan, mutta johdonmukainen Kalevala-teeman mukana kuljettaminen työssä olisi vaatinut joko suurempaa aiheen tuntemusta tai paljon lisää aikaa. Tämä voisi olla mahdollinen jatkokehittämisen suunta johonkin toiseen opinnäytetyöhön. Työtä voisi jatkaa eteenpäin myös esimerkiksi keskittymällä vain tietyn kunnan alueella sijaitseviin pyhiin paikkoihin, syventämällä tietoa niistä ja yhdistämällä ne vahvemmin matkailumarkkinointiin. Vaihtoehtoisesti pyhistä paikoista voisi tuki koota myös laajemman oppaan tai kartan, josta löytyy kaikki tiedossa olevat Pohjois-Karjalan pyhät paikat.

Yksi oppaan kohteiden valintakriteereistä oli se, että paikka on tunnettu muinaisena pyhänä paikkana. Valinta ei ollut kaikkien kohteiden osalta täysin yksiselitteinen tai aukoton. Esimerkiksi Kuhasalon ja Pörtsämön erämaakalmiston historiassa en juuri päässyt käsiksi aikaan ennen ortodoksista uskontoa. Molemmat paikat ovat sijainniltaan ja ympäristöltään sellaisia, että ne herättivät minussa kysymyksiä, kuinka pitkään niitä on mahdettukaan käyttää rajoina tuonpuoleiseen. Ottaen huomioon, että ortodoksit ottivat muuallakin Pohjois-Karjalassa käyttöön vanhoja kalmistoja, pidän henkilökohtaisesti hyvin todennäköisenä, että nämäkin ovat hyvin vanhoja pyhiä paikkoja.

Olen tyytyväinen kokonaisuuteen, jonka sain aiheesta koottua. Opin itse valtavasti uusia asioita ja löysin paljon mielenkiintoisia paikkoja. Toivon, että tekemäni työ auttaa muita aiheesta kiinnostuneita löytämään pyhiä kohteita ja tietoa niistä helpommin. Jos jotain nyt tekisin toisin, olisin lukenut työn alkuvaiheessa enemmän aiheesta yleisesti ja tiivistetysti, kuin syventynyt lukemaan kokonaisia kirjoja tietyistä aiheista. Toisaalta kaikki lukemani täydensi ymmärrystäni aiheesta, ja kokonaisuus rakentui kuin palapeli. Joihinkin aiheisiin palasin myöhemmin uudestaan, kun käsitykseni kokonaisuudesta oli jo laajentunut. Työn edetessä aiheesta kirjoittaminen tuli koko aika sujuvammaksi. Jos jatkaisin työtä vielä eteenpäin, menisin vielä syvemmälle pyhän käsitteeseen ja avaisin historiaa enemmän.

Kohteiden valinta oppaaseen tapahtui työn edetessä aika luonnollisesti. Ensimmäiset käyntikohteeni Kiteellä antoivat sopivat raamit, joihin pystyin vertaamaan muita kohteita. Välillä oli kuitenkin vaikeaa suostua toteamaan, että kohteet eivät täytä riittävästi oppaaseen valitsemiani kriteerejä, sillä olisin mielelläni ottanut paikkoja mukaan kaikista kunnista. Itse kriteerien täyttymisen tunnistaminen ei siis ollut niin vaikeaa, kuin omista toiveistani ja ideoistani irti päästäminen. Eniten harkintaa jouduin kuitenkin käyttämään niiden kohteiden kanssa, joissa en ehtinyt vierailemaan.

Visit Karelian puolesta sain hyvin vapaat kädet ja luottamuksen luoda oppaasta sellaisen kuin itse parhaaksi katsoin, mikä sopi luovaan oppimisprosessiini hyvin. Tämä opinnäytetyö ei niinkään vastannut tarkasti etukäteen määriteltäyn tarpeeseen, vaan tarkoituksena oli ennemminkin luoda uusia ideoita. Opas ei ole tehty Visit Karelian graafisen ohjeistuksen mukaisesti, joten heidän mahdollisessa käytössään se tulee vaatimaan uudelleen taittamista. Luomani opas on kuitenkin vapaasti luettavissa opinnäytetyön liitteenä.

Pyhiin paikkoihin tutustuminen teki minuun syvän vaikutuksen ja avasi omat silmäni näkemään ympäristöämme aivan uudella tavalla. Tulen varmasti jatkamaan luonnon pyhiin paikkoihin tutustumista sekä Pohjois-Karjalassa että muualla Suomessa. Pyhät paikat ovat mielestäni hyvä muistutus siitä, että aina ei tarvitse lähteä toiselle puolelle maailmaa voidakseen irtautua arjesta. Syvempi

yhteys luontoon, ja oman elinympäristön erityiset voimat tunnistamalla voi nykyihminenkin kokea olevansa osa jotain suurempaa.

Lähteet

Arene. 2020. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset.

<https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTI-KORKEAKOULU-JEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTI-SET%20SUOSITUKSET%202020.pdf? t=1578480382> 22.9.2023.

Hiidet. 2023a. Verkkovaaran kallio.

<https://hiidet.fi/point/kontiolahden-verkkovaaran-kallio/> 7.9.2023.

Hiidet. 2023b. Koli.

<https://hiidet.fi/point/koli/> 29.9.2023.

Hukkanen, S & Aula, I. 2018. Metsänpeitto. Helsinki: Arktinen Banaani.

Joensuun taidemuseo Onni. 2023. Kuhasalon luostarin muistomerkki.

https://joensuuntaidemuseo.fi/julkinen-taide/-/asset_publisher/eA2sZR2Noayq/content/kuhasalon-luostarin-muistomerkki 26.9.2023.

Karhun talo. 2023. 800-vuotiset hiisi -vainot vuodesta 1229 alkaen: Mitä ratkaisuja niiden lopettamiseksi?

<https://www.karhuntalo.com/blog/2023/5/24/tuhattuotiset-hiisi-vainot-vuodesta-1229-alkaen-mit-ratkaisuja-niiden-lopettamiseksi> 17.8.2023.

Keinonen, M. 2023. Kärjäkivien arvoitus. Heinäveden muinaisseura ry.

<https://www.muinaisseura.net/heinavedenkarajakivet> 11.9.2023.

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2019. Suomen lohkareet ja tarinakivet.

Helsinki: Salakirjat.

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2022. Pyhien vesien äärellä – Suomen lähteet.

Helsinki: Salakirjat.

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2015. Suomen rotkot. Helsinki: Salakirjat.

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2017. Suomen luonnon pyhät paikat. Helsinki: Salakirjat.

Kesäläinen, T. 2021. Suomen upeimmat muinaiskohteet. Karttakeskus

Kovalainen, R. & Seppo, S. 1997/2006. Puiden kansa. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino.

Kylään.fi. 2023. Hattuvaara – Ilomantsi. Runonlauluperinteen

ortodoksikylässä on Euroopan itäisin piste ja vanhin tsasouna.

<https://www.kytaan.fi/products/hattuvaara-ilomantsi> 23.8.2023.

Laaksonen, J. 2011. Luontoelämysten Suomi – Retkeilijän nähtävyydet.

Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Lounema, R. 2003. Suomen kansan pyhät paikat. Hämeenlinna: Karisto.

Luukkonen, I. 2023. Rock art Finland – Suomen kalliomaalauksia.

<http://www.ismoluukkonen.net/kalliotaide/suomi/> 7.7.2023.

Maanmittauslaitos. 2023. Karttapaikka - käyttöehdot.

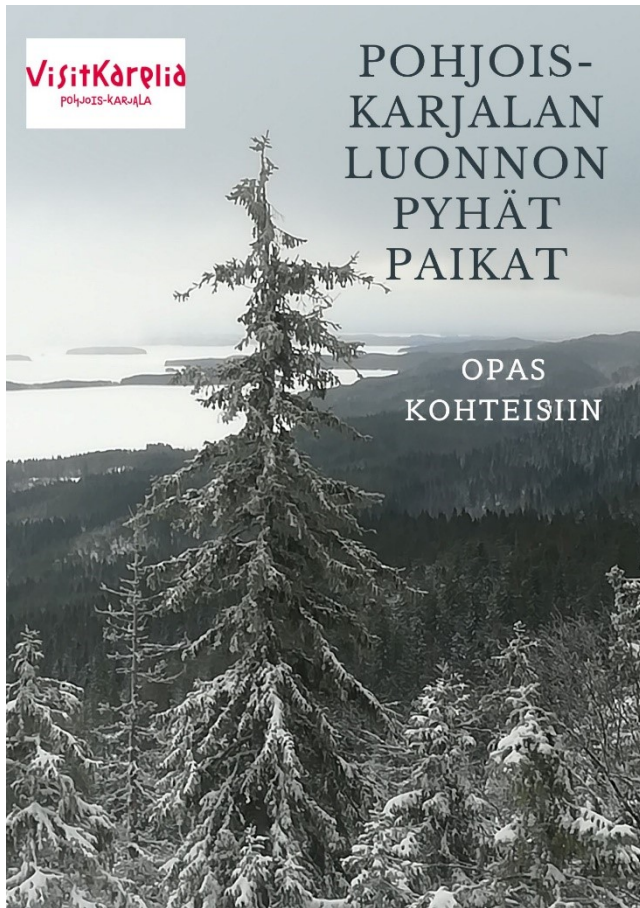
<https://www.maanmittauslaitos.fi/asioi-verkossa/karttapaikka>

7.11.2023.

Maaseudun sivistysliitto. 2022. Kalevalaiset iltamat Kolilla kutsuivat yhteen runon, laulun ja perinteen ystävät.

- <https://msl.fi/news/kalevalaiset-iltamat-kolilla-kutsuivat-yhteen-ruon-laulun-ja-perinteen-ystavat/> 6.9.2023.
- Majoinen, E-R. 2001. Joensuun Kukkosensaaren (Kuhasalon) arkeologinen inventointi 2001. Pohjois-Karjalan museo.
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=117064&ttyyppi=pdf&kansio_id=167 26.9.2023.
- Miettinen, T. & Willamo, H. 2007. Pyhät kuvat kalliassa. Helsinki: Otava.
Pohjois-Karjalan museo Hilma. 2023. Heinäveden esihistoriaa.
<https://pohjoiskarjalanmuseo.fi/web/maakunnan-esihistoria/heinavesi> 11.9.2023.
- Pohjois-Karjalan museo Hilma. 2023. Kesälahden esihistoria – Hummovaaran kuppikivet.
<https://pohjoiskarjalanmuseo.fi/web/maakunnan-esihistoria/hummo-vaaran-kuppikivet> 6.9.2023.
- Pölkki, M. 2023. Turistit tuhosivat harvinaisen kasvin kasvupaikan Kolilla. Helsingin sanomat. 14.7.2023.
<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000009709203.html> 3.10.2023.
- Ranta, R. & Huttunen, A. 2016. Metsien kätkemä. Helsinki: Gummerus.
- Salonen, A. 2020. Tuohuksen liekki ja viinaa vanhalle uhripuulle.
<https://heili.fi/uutiset/item/7400-tuohuksen-liekki-ja-viinaa-vanhalle-uhripuulle> 6.8.2023.
- Lumimuutos Osuuskunta. 2022. Ilomantsin Havukkakallion muinaislinnan käyttö onnistuttiin ajoittamaan keskiajalle.
<https://www.stinfo.fi/tiedote/ilomantsin-havukkakallion-muinaislinnan-kaytto-onnistuttiin-ajoittamaan-keskiajalle?publishe-rid=68507697&releaseld=69945435> 13.8.2023.
- Stonehenge. 2023. History.
<https://www.stonehenge.co.uk/stonehenge> 1.6.2023.
- Suomen muinaistaideseura ry. 2023.
<http://suomenmuinaistaideseura.fi/seura> 7.7.2023.
- Sydänkarjala. 2023. Lönnrotin petäjä – Kalevalan alkulähteillä.
<https://sydankarjala.fi/kohteet/lonnrotin-petaja/> 6.9.2023.
- Taivaannaula. 2023. Kansanuskon pyhät paikat.
<https://www.taivaannaula.org/perinne/hiisi/> 28.8.2023.
- Taivaannaula. 2009. Karsikko, vainajien puu.
<https://www.taivaannaula.org/2009/07/31/karsikko-vainajien-puu/> 18.9.2023.
- Taivaannaula. 2012a. Metsän ja pihapiirin pyhiä puita.
<https://www.taivaannaula.org/2012/08/04/metsan-ja-pihapiirin-pyhia-puita/> 21.8.2023.
- Taivaannaula. 2012b. Puiden juurilla.
<https://www.taivaannaula.org/2012/08/06/puiden-juurilla/> 21.8.2023.

- Taistelijan talo. 2023. Sotahistoria.
<https://www.taistelijantalo.fi/sotahistoria.html> 23.8.2023.
- TENK. 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa.
https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
23.9.2023.
- Tuupovaara. 2023. Pörtsämön erämaakalmisto.
<http://www.tuupovaara.fi/matkailu/nahtavyudet/portsamon-eramaa-kalmisto/> 7.9.2023.
- Tuupovaara-seura Ry. 2023. Koskenniska mylly- ja kievarimuseo.
<https://tuupovaaraseura.weebly.com/koskenniska.html> 7.9.2023.
- UEF. 2023. Perustuiko ”noituus” äänen resonanssiin? – Kolin pirunkirkon äänimaisema on poikkeuksellinen.
<https://www.uef.fi/fi/artikkeli/perustuiko-noituus-aanen-resonanssiin-kolin-pirunkirkon-aanimaisema-on-poikkeuksellinen> 3.10.2023.
- Vesajoki, H. 2021. Pohjois-Karjalan kivet ja kalliot kertovat. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.
- VisitKarelia. 2023. VisitKarelia yhtiönä.
<https://dmo.visitkarelia.fi/yhtio/> 4.10.2023.
- Westwood, J. 2001. Muinaisten kulttuurien arvoitukset – Maailman selittämättömät pyhät paikat, symboliset maisemat, muinaiset kaupungit ja kadonneen maat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

TERVETULOA!

Tämä opas johdattaa sinut omatoimiselle retkelle Pohjois-Karjalan muinaisille laulumaille. Kuuletko kutsun kohdata pyhinä pidettyjä paikkoja ja syventää yhteyttäsi luontoon?

Tunne yhteys menneiden aikojen ihmisiin ja anna tarinoiden herätä eloon mielessäsi. Käytä kaikkia aistejasi ja luo oma kokemuksesi pyhän paikan kohtaamisesta. Hiljenny hetkeksi kuuntelemaan, mitä vierailmasi pyhä paikka juuri sinulle kertoo.

Kuljethan kohteiden ympäristössä varovaisesti ja mahdollisimman vähän jälkiä jättäen. Vanhoja pyhiä paikkoja on jäljellä enää niin vähän, että niistä jokainen ansaitsee erityistä kunnioitusta ja suojelua.

Oppaaseen valitut kohteet ovat helposti saavutettavia joko autolla tai polkupyörällä, eivätkä vaadi pitkää patikointia. Kohteet sopivat myös lasten kanssa retkeilyyn.

Kohdekuvausten lisäksi löydät jokaiseen kohteeseen kaksi vinkkiä lähellä sijaitsevista ja tunnelmaan sopivista paikoista, joissa käynnin voi halutessaan yhdistää samaan retkeen.

Oppaan on koostanut Maija Bäckman

KOHTEET

1. Lönnrotin petäjä ja Pirunpöytä, Kitee
2. Pilpansalo, Heinävesi
3. Kuhasalo, Joensuu
4. Kolin huiput ja Pirunkirkko, Lieksa
5. Puromäen uhrimänty, Liperi
6. Pyssyvaaran Hiidenportti, Nurmes
7. Taikakivi, Outokumpu
8. Pörsämön erämaakalmisto, Tuupovaara

Kohteet kartalla. Kartta: Maanmittauslaitos.
Kansalaisen karttapaikka.

1 Lönnrotin petäjä ja Pirunpöytä, Kitee

Lönnrotin petäjä

Hummovaarassa sijaitseva Lönnrotin petäjä on Kainulaisten tietäjäsuvun pitämispuu. Elias Lönnrot kävi tapaamassa runonlaulajaa ja tietäjää Juhana Kainulaista runonkeruumatkallaan, ja laulatti tätä petäjän juurella kahden päivän ja yhden yön ajan. Runoja kertyi yli 50, joista suurin osa oli parannusloitsuja.

Tarinan mukaan puun istutti Kainulaisen suvun nuori mies naimisiin menonsa kunniaksi 1500–1600-lukujen paikkeilla. Morsian kuitenkin kuoli pian häiden jälkeen, ja petäjästä tuli suvun uhripuu, jonne Juhana Kainulainen toimitti metsästettyjen karhujen pääluut loitsuja lukien.

Karhun taivasmatka

*Lähe, nyt, kulta kulkemaan,
rahan armas, astumaan
kultaista kujoa myöten!
Täst' on sillat silkin pantu,
sillat silkin, suot sametin,
palttinain pahimat paikat,
pahat paikat palttinalla,
pantu Saksan palttinolla,
veran ääriellä veetty.
Ej tästä etää viidä,
viidän mäntyyn mäellä,
petäjäseen pellon päähän;
siihen luuli turvan tuopi,
aalto ahvenen ajaapi,
siivillas on siika salmi,
luonais on lohi apaja,
juot vettä vierelläis,
syöt tuoretta kaloo,
siun on kyttä ollakseis,
armas paikoillais.*

Lähde: Elore 2/1999
Suomen kansantietouden tutkijain seura

Saapuminen: Suuri mänty sijaitsee Hummovaaran kylässä, joka kuului ennen Kesälahteen, mutta on nykyään Kiteetä. Matkaa Kiteen keskustasta paikalle on 31 kilometriä. Lönnrotin petäjä sijaitsee aivan ravintola Juhantuvan hirsitalon pihassa, ja sinne on helppo saapua autolla. Sekä Juhantupa että Lönnrotin petäjä löytyvät Googlen kartasta.

Pirunpöytä

Reilun puolen kilometrin päässä Lönnrotin petäjästä löytyy Pirunpöytä eli kuppikivi, jonka laakealla pinnalla on paljon pieniä kuoppia. Kivi on ollut Kainulaisten suvun uhripaikka. Hyvän sadon turvaamiseksi kiven kuoppiin laitettiin esimerkiksi jyviä, naisen rintamaitoa ja teurastusverta.

Hummovaarassa kulkeneiden tarinoiden mukaan kuopat olisivat syntyneet pirun tanssahdellessa pulikkajaloilla kiven päällä. Kivi sijaitsee nykyään kuusikossa, mutta sen ympärillä on aikanaan ollut viljelyksiä.

Saapuminen: Kävelen 700 metriä metsätietä Juhanantuvan pihasta. Kiven luona on opastekyltit. Pirunpöytä on merkattu Googlen karttaan.

Lue lisää:

<https://sydankarjala.fi/kohteet/lonnrotin-petaja/>
<https://pohjoiskarjalanmuseo.fi/web/maakunnan-esihistoria/hummovaaran-kuppikivet>

Vierailuvinkit

Ravintola Juhanantupa
<https://www.juhanantupa.net/>

Kesälahden kotiseutumuseo
<https://kesalahtiseura.business.site/>

2 Pilpansalo, Heinävesi

Pilpansalo on historiaa huokuva ja mielikuvitusta herättelevä alue, jossa kivet soivat. Alueelta löytyy nimittäin useita kalkatuskiviä, eli soitettavia kiviä, joita kolisutteleamalla ihminen voi saada aikaiseksi rytmejä tai säveliä.

Pilpansalosta löytyy lähekkäin useita mielenkiintoisia kohteita, joihin Heinäveden muinaisseura järjestää retkiä. Alueella on mahdollisesti jopa kahdet kärjäkivet. Suurempi kivikehä saattaa olla osittain luonnon muovaama. Pienemmässä muodostelmassa on ihmisen kivistä asettelema pöytäryhmä, jonka pyöreän pöytälevyn alla on kivet jalkoina. Pöydän ympärillä on neljä tuolia. Paikalliset tarinat kertovat pöytää käytettäneen lähihistoriassa korttipelien pelaamiseen.

Muinaisiin ja pyhiin paikkoihin opastettuja retkiä järjestävä Heinäveden Muinaisseura arvelee suuremman kehän olleen aikanaan paikallisen heimon kokoontumispaikka, ja pienemmän jonkinlaisten johtajien oma tila. Kärjäpöydän läheisyydestä löytyy kaksi jytisevää kalkatuskiveä, joita voi soittaa keinuttamalla niiden päällä seisoen. Parin kilometrin päässä kärjäkivistä on Pilpansalon jalkakivi, jonka vieressä on myös kalkatuskivi.

Kartta: Maanmittauslaitos, Kansalaisen karttapaikka

Saapuminen:

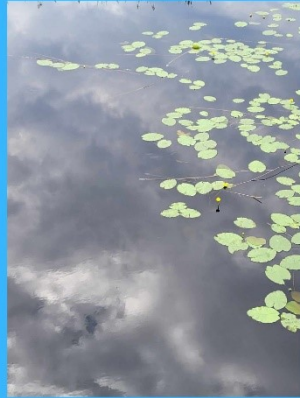
Pilpansalo sijaitsee noin 17 kilometriä Heinäveden keskustasta, mutta kohteet eivät ole kaukana maantieltä. Jalkakivet löytyvät jo parinkymmenen metrin päästä tieltä. Kärjäkiville vie tasaisessa maastossa kulkeva 400 metriä pitkä polku.

Karttalinkit kohteisiin löytyvät Heinäveden muinaisseuran nettisivulta:

<https://www.muinaisseura.net/muinaiskohteet>

Lue lisää:

<https://www.muinaisseura.net/heinavedenkarajakivet>

Vierailuvinkit:

Heinäveden kotiseutumuseo

<https://heinavesi.fi/heinavedenkotiseutumuseo>

Kirkonkylän kulttuurireitti

<https://heinavesi.fi/kulttuurireitti>

3 Kuhasalo, Joensuu

Kuhasalossa, toiselta nimeltään Kukkosensaassa, toimi 1500-luvulla ortodoksinen puuluostari. Pieni erämaaluostari perustettiin Laatokan Valamon skiitaksi eli sivuluostariksi. Rajasotien myötä luostari on kuitenkin hävitetty perinpohjaisesti, eikä siitä ole mitään merkkejä jäljellä.

Joensuun ortodoksinen seurakunta rakensi vuonna 1992 puisen ikonikatoksen luostarin muistomeriksi. Aivan muistomerkin vieressä on pyhä puu, vanha metsälehmus.

Kuhasalo kuuluu Joensuun varhaishistoriaan edustaen karjalaista asutusvaihetta. Nykyään Kuhasaloon pääsee maata pitkin, mutta se oli vielä 1900-luvun alussa saari. Pyhäjärvi on ollut osa karjalaisten vanhaa matkareittiä Käkisalimesta Viaan ja Ouluun. Reitiltä on tehty paljon rautakautisia löytöjä, mutta se on mahdollisesti ollut käytössä jo esihistoriallisella ajalla.

Perimätiedon mukaan luostarin on perustanut Novgorodin hiippakunnan pappismunkki Ilja. Luostarilla on ollut saarella myös kalmisto, jonka sijainti on saatu aluetta kaivaessa selville. Hautausmaa on mahdollisesti ollut käytössä 1700-luvulle asti.

Saapuminen:

Kuhasalo sijaitsee noin kolmen kilometrin kävely- tai pyöräilymatkan päässä Joensuun torilta. Linja-autolla numero 3 pääsee keskustasta lähimmäs Kuhasalon parkkipaikkaa pysäkillä Saharinne E. Parkkipaikalta pääsee suoraan luontopoluille.

Pohjoinen, lyhyempi polku vie Kalmoniemeen, jossa luostari ja sen hautausmaa ovat sijainneet. Muistomerkki ja lehmus sijaitsevat tällä alueella.

Eteläisempi ja pidempi luontopolku on leveä ja esteetön reitti, jonka varrella on nuotiopaikkoja.

Lue lisää:

<https://www.visitjoensuu.fi/fi->

[FI/page/605b4481dc276433e0375784](https://www.visitjoensuu.fi/fi-)

<https://viakarelia.fi/luonto/kuhasalon-luontopolku-1-2-km/>

Vierailuvinkit:

Pohjois-Karjalan museo Hilma

<https://pohjoiskarjalanmuseo.fi/>

Joensuun taidemuseo Onni

<https://joensuuntaidemuseo.fi/>

4 Kolin huiput ja Pirunkirkko, Lieksa

Kolin huiput

Pohjois-Karjalan eniten vierailut pyhät paikat löytyvät Koliilta. Koli on ikään kuin pyhien kohtien muodostama kokonaisuus, jonka kruunaa suomalaisille tuttu kansallismaisema. Kolin kallioiden huiput tunnetaan pyhinä paikkoina.

Perimätiedon mukaan Ukko-Kolilla asui vuoren haltija, jolta pyydettiin uhrein hyvää onnea. Uhrirakoon, eli vanhaan kallion halkeamaan annettiin haltijoille rahaa, jotta säästyttiin Mustarinnan murhamiesten eli Kolin korkeiden isäntien kostolta.

Ukko-Kolin kerrotaan myös olleen temppeli, jossa uhrattiin Ukolle, taivaan ja sään herralle. Henkien ja haltioiden hallitsema Koli, aikaisemmalta nimeltään Mustarinta, oli myös hyvin pelätty paikka, jonne ei ainakaan 1600–1700-luvuilla menty huvittelemaan.

Kolilla toimineista tietäjistä kerrottiin mitä hurjempia rohkeuden ja yliluonnollisten taitojen tarinoita. He liikkuiivat alueella luudilla ja saunavastoilla lentäen tai jopa tuulenpyörteenä. Ukko Kinolaisen kerrottiin tapelleen kerran pirujen kanssa yön läpi. Hävisipä Kinolainen jopa omasta ruumisarkustaan ja löytyi myöhemmin Pirunkirkon luolasta.

Muinaisena kärjäpaikkana toiminut Paha-Kolin kallionjyrkäne toimi tarinoiden mukaan hurjana totuuden selvittämisen paikkana. Mikäli korkealta kalliolta pudotettu syytetty kuoli, voitiin tämä todeta syylliseksi. Kalliolla oli aikanaan ympyrän muotoon aseteltuja kärjäkiviä, mutta perimätiedon mukaan Korpi-Jaakko eli Lieksan rovasti Jaakko Steniuksen toimesta kaikki tietäjien käyttämät pyhät kivet tuhottiin.

Pirunkirkko

Kansallispuiston kaakkoisosassa sijaitseva Pirunkirkko on rakoluola, joka on syntynyt maanjäristyksen seurauksena. Luolaan vievän sisäänkäynnin on uskottu olleen pirujen kirkon eteinen. Jos pystyi kiipeämään sen perukoilla sijaitsevan raon luo, saattoi nähdä pirujen kirkkosaliin. Luola käyttivät myös paikalliset noidat ja tietäjät. Myöhemmin siellä ovat vierailleet myös Kolilla aikaa viettäneet taiteilijat, kuten Sibelius ja Järnefelt, jonka kirjoittama runo löytyy yhä luolan seinästä.

Pirunkirkko nousi syyskuussa 2023 uutisotsikoihin uuden tutkimusartikkelin myötä, joka käsittelee Pirunkirkon luolan akustiikkaa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että Pirunkirkossa voidaan havaita erityinen resonanssi-ilmio. Kun luolassa tuotetaan ääntä, jonka taajuus on lähellä 231 hertsiä, vastaa luolan resonanssi sitä pidentäen ja vahvistaen. Luolassa harjoitettuihin parantamismenoihin onkin kuulunut äänenkäyttö. Samanlaiset kokemukset luolassa eivät ole päättyneet. Tutkimuksessa seurattiin luolassa harjoitettua laulua ja rummutusta.

Pirunkirkon perällä sijaitsee luola, jonne pääsee kiipeämällä.

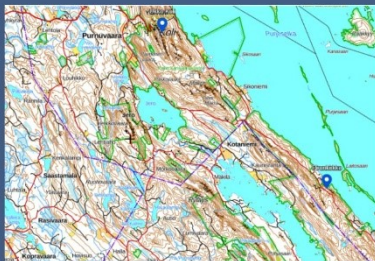
Saapuminen Kolille:

Kolin kansallispuistoon on Joensuusta 63 kilometriä ja se sijaitsee valtatie 6:n itäpuolella. Alueella on useita pysäköimispaikkoja, joista Ukko-Kolia lähimpänä ovat P1 ja P2. Lähin rautatieasema on Lieksassa, josta on mahdollista varata etukäteen Kimppakyyti-kuljetuspalvelu.

Saapuminen Pirunkirkolle:

Ajetaan Kolin sataman ohi Enon/Ahvenisen suuntaan. Tien päästä käännytään oikealle ja ohitetaan tarhapuro. perillä on pieni parkkipaikka, josta löytyy opasteet.

Lue lisää: <https://www.luontoon.fi/koli>

Kartta: Maanmittauslaitos, Kansalaisen karttapaikka

Vierailuvinkit:

Kolin luontokeskus Ukko

<https://www.luontoon.fi/kolinluontokeskus>

Kolin Rynnänen

<https://www.luontoon.fi/koli/nahtavyidet#kolinryynanen>

5 Puromäen uhrimänty, Liperi

Puromäen uhrimänty on ollut pyhä ja palvottu puu, jonka koloon vietiin uhreja paroilille, eli puun haltijoille. Uhrimäntyä on kutsuttu myös parapetäjäksi ja taikapuuksi. Sadon turvaamiseksi tuodut lahjat annettiin lausuen sopivia loitsuja. Suomen luonnon pyhät paikat -kirjan julkaisun aikaan, vuonna 2017, puu oli jo suojeltu, mutta lahoamassa luonnollisesti.

Puu on kaatunut vuonna 2020. Siitä huolimatta se on edelleen vaikuttavan näköinen ja vierailun arvoinen. Osa runkoa on vielä pystyssä, ja suurempi osa makaa maassa sen vieressä, kuin muistuttamassa elämän kiertokulusta.

*Tule tänne para parka,
kehräsääri, kehräpää,
keppivarsillas kävele,
kokoä pienikin pisara voiksi,
pieksä piimä sakeaksi,
tuo voita tullessasi,
ole onnellinen ollessasi.*

Lähteet: Puiden kansa/Suomen luonnon pyhät paikat

Saapuminen: Liperin keskustasta matkaa puulle on 5,3 kilometriä. Puu löytyy helposti, sillä se sijaitsee maantien varrella osoitteessa Puromäentie 67. Puun vieressä on opastekyltti. Puromäen uhrimänty löytyy Googlen kartasta.

Lue lisää:
<https://heili.fi/uutiset/item/7400-tuohuksen-liekki-ja-viinaa-vanhalle-uhripuulle>

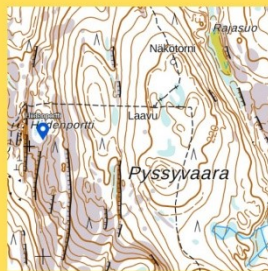

Vierailuvinkki:
 Ollilan tupa
<https://www.ollilantupa.fi>
 /
 Päivilän sanktuari
[https://paivilansanktuari.f](https://paivilansanktuari.fi/)
 i/

6 Pyssyvaaran Hiidenportti, Nurmes

Nurmeksessa sijaitseva Pyssyvaaran Hiidenportti on kaunis kohde virkistysreittein varrella, josta löytyy myös laavu ja näkötorni. Kalliorotkon keskellä on lampi, johon kalliota myöten laskee vesiputous. Ympäröivässä maastossa kulkee merkattu reitti, jota kiertämällä pääsee myös Hiidenportille. Pyssyvaarasta löytyy myös kolmen pienemmän kiven varassa oleva jalkakivi.

Suomen rotkot -kirjassa (2015) kerrotaan, että ainakin Höljäkän noita Eskelinen on toiminut Pyssyvaaran alueella. Hiidenpotin luolassa ja kallioiden suojassa on piileskellyt 1800-luvulla myös metsärosvojen joukko, joka tunnettiin nimellä Höljäkän vapaakomppania. Jatkosodan aikana samoilla paikoilla on piileskellyt käpykaartilaisia.

Kartta:
 Maanmittauslaitos,
 Kansalaisen karttapaikka

Saapuminen: Nurmeksens keskustasta ajomatkaa luontopolulle on noin kymmenen kilometriä tietä numero 73 pitkin. Lipinlahdentiellä on opastus Pyssyvaaran virkistysreitille. Hiidenportille on noin 2–3 kilometrin kävelymatka, jonka varrelta löytyy taukopaikka.

Lue lisää: <https://maailmanaarella.com/luontomatkaajan-bomba-11-vinkkia-taydelliseen-luontolomaan/>

Lipinlahden Nuorisoseuran retkiä Pyssyvaaran alueella:
<https://www.facebook.com/groups/394055029288>

Vierailuvinkit:

Bomban talo ja Karjalaiskylä

<https://visitbomba.fi/fi/kayntikohde/bomban-karjalaiskyla/>
Kötsin museo esittelee karjalaista kulttuuria ja Nurmeksen historiaa.

https://museot.fi/museohaku/?museo_id=21570

i

7 Taikakivi, Outokumpu

Outokummusta löytyy vanha pyhä kivi, jota kutsutaan nykyään nimellä Taikakivi. Aivan tien reunassa kohoaa valtava lohkarekivi, jonka ympärillä on paljon pienempiä kiviä. Kivellä näyttää olevan jopa useita kasvoja.

Paikka on ollut saamelaisaikojen seita, jota on kutsuttu myös Hiidenkiveksi. Tähän viittaa sen metsästämiseen ja kalastamiseen otollinen sijainti sekä kivistä ja sen ympäristöstä käytetyt nimet. Konttilaniemessä on todennäköisesti metsästetty peuroja, ja kivijumalalle on annettu uhreja. Kristinuskon tulon myötä kivi sai nimekseen Pirunkivi, jonka jälkeen lahjoja on mahdollisesti annettu pirua lepyttääkseen. Viimeisimpänä seremonioita kiven luona ovat pitäneet tietäjät, josta nimi Taikakivi on lopulta jäänyt käyttöön.

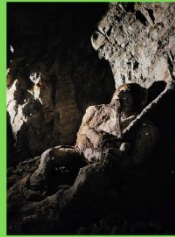

Saapuminen: Taikakivi sijaitsee noin 15 kilometrin päässä Outokummun keskustasta. Joensuun ja Kuopion väliseltä 9-tieltä käännytään Kuusjärven kohdilta Maljasalmentielle, jonka varrelta suuri kivi löytyy. Huomioi tien kunto ja ympäröivä asutus. Taikakivi löytyy Googlen kartasta.

Lue lisää: <https://www.heili.fi/uutiset/item/5024-matkalle-menneen-pyhaan>

Vierailuvinkit:
Outokummun vanhan kaivoksen opastettu tunnelikiertä
<https://www.vanhakaivos.com/>

Särkiselän erä- ja luontokeskus
<https://www.sarkiselka.fi/era-ja-luontokeskus/>

8 Pörtsämön erämaakalmisto, Tuupovaara

Tuupovaaran Öllölässä sijaitsee ikivanha Pörtsämön erämaakalmisto. Matkalla erämaakalmistoon tie ylittää myllykosken. Sillalle kannattaa pysähtyä ihailemaan upeita maisemia. Pieni Koskenniskan kylä tarjoaa myös kulttuuriympäristön, jonka vanhoissa hirsirakennuksissa sijaitsee mylly- ja kievarimuseo sekä kotiseutumuseo. Muut rakennukset ovat 1800-luvulta, mutta luonnonkoskessa sijaitseva mylly on ilmeisesti peräisin jo 1700-luvulta.

Perille kohteeseen saapuessa hautausmaan aita näyttää rajalta toiseen maailmaan. Kalmiston alue on pieni, mutta tunnelma vanhan, hiljaisen männikön keskellä on erityisen hieno. Kalmisto sijaitsee niemessä Öllölänjärven rannalla ja sillä on oma laituri.

Joensuusta 74 kilometrin ja Tuupovaaran keskustasta 19 kilometrin päässä sijaitsevassa ortodoksisessa kalmistossa on runonlaulaja Pedri Shemeikan hauta ja muistomerkki.

Tulen synty

Iški tulta ilman ukko,
Välähdytti Väinämöne
Viellä viivuttimella,
Kuuella kokon sulalla,
Elävällä ennuksella.
Tuiskahti tulisoroni
Läpi moan, läpi manulan,
Läpi tuost on tuuran putken,
Halgi kirvehen hamaran.
Kasvo rautaset orahat
Suten suurilla jälillä,
Karhun kämmenten sioilla,
En minä sure susia,
Pelgäjä metsän petoja;
Kai on suet suittipäissä,
Karhut rautakahlehissa.

Pedri Shemeikka lauloi Tulen synnyn Hjalmar Basilierille Mysysvaarassa v. 1884. Lähde: Suomen kansan vanhat runot VIII3; 644

Saapuminen: Autolla saapuessa Öllöläntieltä käännytään ensin Koskenniskantielle, josta käännytään hyvin hoidetulle hiekkatielle, Öllölänniementielle, josta kääntyy tie opastuksen mukaan kalmistolle. Pörsämön erämaakalmisto löytyy Googlen kartasta. Erämaakalmiston laiturille pääsee myös vesitse.

Lue lisää: <https://kirkkotie.net/2020/08/26/rajan-ja-rauhan-tyyssija/>

Öllölänniemi

Kartta: Maanmittauslaitos,
Kansalaisen karttapaikka

Vierailuvinkit:

Koskenniskan mylly- ja kievarimuseo
<https://www.tuupovaara.fi/matkaailu/nahtavyudet/koskenniskan-mylly-ja-kievarimuseo/>
Vekaruksen luontopolku
<https://retkipaikka.fi/vekaruksen-luontopolku-joensuussa/>

Lähteet

Tekstien lähteet

Ahvenainen, M. 2022. Nurmeksen pyssyvaarasta löytyy mielenkiintoinen kivi ja jylhä Hiidenportin rotko – Lipinlahden nuorisoseura korjaa parhaillaan pitkoksia ja laavua. Karjalainen: 8.10.2022.
<https://www.karjalainen.fi/maakunta/nurmeksen-pyssyvaarasta-1%C3%B6tyty-mielenkiintoinen-kivi-ja-jylh%C3%A4-hiidenportin-rotko-lipinlahden-nuorisoseura-korjaa-parhaillaan-pitkoksia-ja-laavua>

Heinäveden muinaisseura Ry. 2023.
<https://www.muinaisseura.net/heinavedenkarajakivet>
<https://www.facebook.com/muinaisseura>

Hiidet. 2023 Koli.
<https://hiidet.fi/point/koli/>

Hilma. 2023. Kesälahden esihistoria – Hummovaaran kuppikivet.
<https://pohjoiskarjalanmuseo.fi/web/maakunnan-esihistoria/hummovaaran-kuppikivet>

Joensuun taidemuseo Onni. 2023. Kuhasalon luostarin muistomerkki.
https://joensuuntaidemuseo.fi/julkinen-taide/-/asset_publisher/eA2sZR2Noayg/content/kuhasalon-luostarin-muistomerkki

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2019. Suomen lohkarit ja tarinakivet. Helsinki: Salakirjat.

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2017. Suomen luonnon pyhät paikat. Helsinki: Salakirjat

Kesäläinen, T. & Kejonen, A. 2015. Suomen rotkot. Helsinki: Salakirjat.

Klemettinen, P. 1999. Juhana Kainulainen – Kirkkokuria ja karhunpeijaisia. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijainseura ry.
<https://journal.fi/elore/article/view/78268/39167>

Laaksonen, J. 2011. Luontoelämysten Suomi – Retkeilijän nähtävyydet. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Lounema, R. 2003. Suomen kansan pyhät paikat. Hämeenlinna: Karisto.

Kesäläinen, T. 2015. Suomalaisia rosvoluolia.

<https://luolamichenblogi.blogspot.com/2015/03/suomalaisia-rosvoluolia.html>

Majoinen, E-R. 2001. Joensuun Kukkosensaaren (Kuhasalon) arkeologinen inventointi 2001. Pohjois-Karjalan museo.
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=117064&tyyppi=pdf&kansio_id=167

Metsähallitus. 2023. Saapuminen Koliille.
<https://www.luontoon.fi/koli/saapuminen> Pohjois-Karjalan museo

Suomalaisen kirjallisuuden seura. 2023. Suomen kansan vanhat runot – Tulen synty.
<https://skvr.fi/poems?page=1&per-page=10&textnorm&metanorm&refsnorm&volumes=VII3&numbers=644&id=skvr07206440#%7B%7D>

Sydänkarjala. 2023. Lönnrotin petäjä – Kalevalan alkulähteillä.
<https://sydankarjala.fi/kohteet/lonnrotin-petaja/>

Tuupovaara. 2023. Pörtsämön erämaakalmisto.
<http://www.tuupovaara.fi/matkailu/nahtavyudet/portsamon-eramaakalmisto/>

Tuupovaara-seura Ry. 2023. Koskenniska mylly- ja kievarimuseo.
<https://tuupovaaraseura.weebly.com/koskenniska.html>

UEF. 2023. Perustuiko "noituus" äänen resonanssiin? – Kolin pirunkirkon äänimaisema on poikkeuksellinen. 3.10.2023
<https://www.uef.fi/fi/artikkeli/perustuiko-noituus-aaenen-resonanssiin-kolin-pirunkirkon-aaanimaisema-on-poikkeuksellinen>

Via Karelia. 2023. Kuhasalon luontopolku 1 ja 2 km.
<https://viakarelia.fi/luonto/kuhasalon-luontopolku-1-2-km/>

Kuvien lähteet

Kuva Kolin Pirunkirkosta sivulla 16: Jenni Örn.
Kaikki muut kuvat: Maija Bäckman.

Kartat

Maanmittauslaitos, Kansalaisen karttapaikka.